

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
Факультет фізичної культури, спорту та психології
Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття рівня вищої освіти «магістр»

на тему **«Вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
групи пс241м
Спеціальність 053 Психологія
ОП Психологія. Практична психологія
Башенко Оксана Олександрівна

Керівник: канд. психол. наук, доцент
Прокоф'єва О.О.

Рецензент: д-р психол. наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки та
психології управління соціальними
системами ім. акад. І.А. Зязюна
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
Підбуцька Н.В.

Запоріжжя – 2025 року

Башенко О.О.

Вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне теоретико-емпіричне дослідження впливу стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку. Актуальність теми зумовлена тим, що молодший шкільний вік є періодом інтенсивного особистісного, емоційного та соціального становлення, а сім'я залишається головним середовищем, у якому дитина формує відчуття безпеки, власної цінності, прийняття та здатності регулювати емоційні стани.

У роботі теоретично розкрито сутність стилів батьківського виховання, охарактеризовано особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку та проаналізовано основні підходи до розуміння психологічного благополуччя дитини. Показано, що стиль батьківської взаємодії впливає на самооцінку, емоційну стабільність, соціальну адаптацію, прояви тривожності та загальне відчуття внутрішнього благополуччя молодшого школяра.

Емпіричне дослідження проведено на вибірці 30 дітей віком від 7 до 8 років, які навчаються у закладах загальної середньої освіти м. Запоріжжя, а також їхніх батьків. У дослідженні використано опитувальник генералізованої тривожності GAD-7, опитувальник «Оцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності», опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Столін та тест «Стратегії сімейного виховання» Н. М. Рухленко. Установлено, що негативні тактики та стратегії батьківського виховання пов'язані з більш високим рівнем тривожності дітей, тоді як емоційно підтримувальні й послідовні стилі взаємодії сприяють вищому рівню психологічного благополуччя.

На основі результатів дослідження розроблено програму тренінгу з розвитку та корекції дитячо-батьківських стосунків, а також сформульовано рекомендації батькам щодо формування продуктивних стилів виховання, спрямованих на зниження емоційного напруження дитини та підтримку її гармонійного розвитку.

Ключові слова: стилі батьківського виховання, психологічне благополуччя, молодший шкільний вік, тривожність, дитячо-батьківські стосунки, сімейне виховання, емоційний розвиток, соціальна адаптація.

Bashenko O.O.

The influence of parenting styles on the level of psychological well-being of a child of primary school age

ABSTRACT

The qualification paper presents a comprehensive theoretical and empirical study of the influence of parenting styles on the level of psychological well-being of children of primary school age. The relevance of the topic is determined by the fact that primary school age is a period of intensive personal, emotional, and social development, while the family remains the main environment in which the child forms a sense of safety, self-worth, acceptance, and the ability to regulate emotional states.

The paper theoretically reveals the essence of parenting styles, characterizes the peculiarities of mental development of primary school children, and analyzes the main approaches to understanding a child's psychological well-being. It is shown that the style of parent-child interaction affects self-esteem, emotional stability, social adaptation, manifestations of anxiety, and the overall sense of internal well-being of the child.

The empirical study was conducted on a sample of 30 children aged 7 to 8 years studying in general secondary education institutions of Zaporizhzhia, as well as their parents. The study used the GAD-7 generalized anxiety questionnaire, the questionnaire for assessing anxiety, frustration, aggressiveness, and rigidity, the parental attitude questionnaire by A. Varga and V. Stolin, and the Family Upbringing Strategies test by N. Rukhlenko. It was found that negative parenting tactics and strategies are associated with higher levels of child anxiety, whereas emotionally supportive and consistent parenting styles contribute to a higher level of psychological well-being.

Based on the obtained results, a training program for the development and correction of child-parent relationships was developed, and recommendations for

parents concerning productive parenting styles aimed at reducing the child's emotional tension and supporting harmonious development were formulated.

Keywords: parenting styles, psychological well-being, primary school age, anxiety, child-parent relations, family upbringing, emotional development, social adaptation.

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної роботи на тему

«Вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку»

здобувачки вищої освіти спеціальності 053 Психологія

Башенко Оксани Олександрівни

Науковий керівник: канд. психол. наук, доцент Прокоф'єва Олеся Олексіївна

Кваліфікаційна робота: 70 сторінок, 1 таблиця, 4 рисунки, 62 джерела.

Об'єкт дослідження – дитячо-батьківські взаємовідносини.

Предмет дослідження – вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – емпірично дослідити вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження – існує статистично значущий взаємозв'язок між стилями батьківського виховання та психологічним благополуччям в молодшому шкільному віці: негативні тактики та стратегії батьківського виховання призводять до високої тривожності дітей.

Завдання дослідження: теоретично розкрити сутність та зміст стилів батьківського виховання; описати особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку; розкрити особливості прояву психологічного благополуччя молодших школярів; емпірично дослідити стилі та стратегії батьківського виховання молодших школярів; емпірично дослідити особливості прояву тривожності у молодших школярів як індикатора психологічного благополуччя; емпірично дослідити вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку; розробити програму тренінгу з розвитку та корекції дитячо-батьківських стосунків.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння та узагальнення теоретичних матеріалів за темою; емпіричні – опитувальник генералізованої тривожності GAD-7, опитувальник «Оцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності», опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Столін, тест «Стратегії сімейного виховання» Н. М. Рухленко; статистичні методи математичної обробки – кореляційний аналіз за Спірменом. Емпірична база дослідження: ЗОШ I-III ступенів №20, №22 та №25 м. Запоріжжя.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що молодший шкільний вік є одним із найчутливіших періодів розвитку особистості. Саме в цей час дитина входить у нову соціальну ситуацію розвитку, освоює роль школяра, починає вибудовувати стосунки з однолітками та педагогами, засвоює нові правила й вимоги. Водночас саме сім'я залишається тим середовищем, у якому дитина щоденно отримує базові сигнали про те, наскільки світ є безпечним, чи можна довіряти іншим, чи є вона значущою та прийнятною. Тому стиль батьківського виховання в молодшому шкільному віці набуває особливої ваги як чинник, що безпосередньо впливає на емоційне самопочуття та психологічне благополуччя дитини.

У кваліфікаційній роботі показано, що стиль сімейного виховання не зводиться до окремих виховних дій або ситуативних реакцій батьків. Йдеться про відносно стабільну систему ставлення дорослого до дитини, що охоплює рівень емоційної теплоти, міру контролю, повагу до автономії, способи реагування на успіхи й помилки, а також загальний характер взаємин у сім'ї. Саме ця система формує психологічний простір, у якому дитина розвиває самооцінку, довіру до себе та інших, способи саморегуляції та уявлення про власну цінність.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив авторці систематизувати основні підходи до класифікації стилів батьківського виховання. У роботі розглянуто авторитетний, авторитарний, ліберальний та індіферентний стилі, а також їх проміжні варіанти. Показано, що найбільш

сприятливим для психологічного розвитку дитини є стиль, який поєднує емоційну підтримку, послідовність, повагу до індивідуальності та наявність зрозумілих меж. Натомість емоційна холодність, жорсткий контроль, непослідовність або надмірна поблажливність можуть негативно впливати на почуття безпеки дитини, рівень її тривожності та соціальну адаптацію.

У роботі ґрунтовно проаналізовано особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Цей період характеризується активним розвитком пізнавальних процесів, формуванням внутрішнього плану дій, зростанням довільності поведінки, розвитком самооцінки та новим рівнем самосвідомості. Водночас молодші школярі залишаються психологічно дуже чутливими до оцінки дорослих, до емоційного фону родини та до характеру взаємин із батьками. Саме тому стиль виховання стає для них одним із ключових чинників або психологічної опори, або емоційної вразливості.

Психологічне благополуччя дитини у дослідженні розглядається як багатовимірний феномен, що включає емоційну стабільність, відчуття безпеки, позитивне ставлення до себе, здатність встановлювати контакт із соціальним оточенням, витримувати навчальні й життєві труднощі без надмірного внутрішнього напруження. У роботі підкреслено, що в молодшому шкільному віці одним із найважливіших індикаторів психологічного благополуччя виступає рівень тривожності. Підвищена тривожність свідчить про внутрішню напругу, труднощі адаптації, порушення відчуття емоційної безпеки та потребує уваги не лише до стану самої дитини, а й до системи її сімейних взаємин.

У кваліфікаційній роботі детально розкрито значення сімейного мікроклімату для формування психологічного благополуччя молодшого школяра. Показано, що для дитини особливо важливими є стабільність, доброзичливість, передбачуваність дорослих, відсутність хронічних конфліктів між батьками, а також емоційна залученість дорослого у її життя. Якщо дитина щоденно стикається з напруженою атмосферою, критикою, емоційною байдужістю або жорстким контролем, це може спричинити

зростання тривожності, невпевненості в собі та труднощі в міжособистісній взаємодії.

Емпіричне дослідження було проведено на вибірці 30 дітей молодшого шкільного віку від 7 до 8 років, які навчаються у загальноосвітніх закладах м. Запоріжжя, а також їхніх батьків. Вибірка була репрезентативною за статтю: 16 хлопців та 14 дівчат. До дослідження також були залучені батьки цих дітей, що дозволило одночасно вивчити особливості їхнього виховного ставлення й психологічний стан дітей. Така організація вибірки створила можливість комплексно дослідити взаємозв'язок між стилями виховання та проявами психологічного благополуччя молодших школярів.

Для емпіричного аналізу використано комплекс психодіагностичних методик. Опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга і В. В. Столін дав змогу дослідити характер емоційного ставлення дорослого до дитини, рівень прийняття, контролю, симбіозу та ставлення до труднощів і невдач дитини. Тест «Стратегії сімейного виховання» Н. М. Рухленко дозволив виявити переважаючий стиль виховання: авторитетний, авторитарний, ліберальний чи індіферентний. Для вивчення психологічного благополуччя дітей через показники тривожності було використано GAD-7 та опитувальник оцінки тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності.

Результати дослідження стилів батьківського виховання показали, що в сім'ях обстежених дітей виявляються різні виховні моделі, які по-різному впливають на емоційний стан дитини. У роботі підтверджено, що конструктивні, емоційно підтримувальні та послідовні стилі виховання пов'язані з більш сприятливим психологічним станом молодших школярів. Натомість жорсткі, відчужені або суперечливі форми взаємодії створюють підвищений ризик внутрішнього напруження, емоційної нестабільності та проявів дезадаптації.

Емпіричне дослідження тривожності молодших школярів дозволило виявити, що частина дітей демонструє помірний рівень тривожності, який можна розглядати як віково-нормативну реакцію на навчальні та соціальні

виклики. Водночас у дослідженні зафіксовано і більш високі показники тривожності, які мають зв'язок із менш сприятливими стилями батьківського виховання. Це дозволяє розглядати тривожність як чутливий індикатор психологічного благополуччя, а також як маркер того, наскільки безпечним і підтримувальним дитина переживає сімейне середовище.

Кореляційний аналіз за Спірменом підтвердив наявність статистично значущих взаємозв'язків між особливостями стилів батьківського виховання та показниками психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку. У роботі доведено, що негативні тактики та стратегії виховання, зокрема емоційне відкидання, надмірний контроль, суперечливість або індиферентність, пов'язані з більш високою тривожністю дітей. Натомість прийняття, підтримка, послідовність і доброзичлива вимогливість з боку дорослих пов'язані з більш гармонійним психоемоційним станом дитини.

Особливу практичну цінність дослідженню надає третій розділ, у якому розроблено програму тренінгу з розвитку та корекції дитячо-батьківських стосунків. Програма орієнтована на покращення емоційного контакту між батьками та дітьми, зниження напруги у взаєминах, розвиток більш чутливого стилю взаємодії, формування навичок конструктивного спілкування та підтримку психологічного благополуччя дитини. Окремо сформульовано рекомендації батькам щодо формування продуктивних стилів батьківського виховання, які допомагають створювати сприятливий мікроклімат у сім'ї.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані практичними психологами, соціальними педагогами, вчителями та батьківськими спільнотами, які працюють із дітьми молодшого шкільного віку. Отримані дані дозволяють глибше розуміти, як саме сімейний стиль виховання впливає на емоційне самопочуття дитини, та надають основу для побудови профілактичних і корекційних програм, спрямованих на зниження тривожності й зміцнення психологічного благополуччя дітей.

Теоретичне значення дослідження полягає у систематизації наукових уявлень про стилі батьківського виховання, психічний розвиток молодших школярів та механізми формування психологічного благополуччя дитини. *Практичне значення* визначається створенням програми тренінгу та рекомендацій, які можуть бути впроваджені у психологічну практику закладів освіти та сімейного консультування.

Таким чином, кваліфікаційна робота доводить, що стиль батьківського виховання є одним із ключових чинників психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку. Емоційно підтримувальні, послідовні та доброзичливі форми взаємодії сприяють формуванню внутрішньої стійкості, знижують тривожність і підтримують гармонійний розвиток дитини, тоді як негативні виховні тактики підвищують ризик емоційної напруги та дезадаптації.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1. Сутність та характеристика стилів батьківського виховання	7
1.2. Особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку.....	15
1.3. Особливості психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку	18
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	25
2.1. Організація дослідження та підбір діагностичного інструментарію.....	25
2.2. Емпіричне дослідження стилів батьківського виховання	30
2.3. Емпіричне дослідження особливостей прояву тривожності у молодших школярів	36
2.4. Емпіричне дослідження впливу стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя молодших школярів	41
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЯ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ	47
3.1. Програма тренінгу з розвитку та корекції дитячо-батьківських стосунків.....	47
3.2. Рекомендації батькам, щодо формування у них навичок продуктивних стилів батьківського виховання	57
Висновки до третього розділу	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність проблеми. Молодший шкільний вік часто нагадує маленьку шлюпку, що вперше виходить у відкрите море. Діти починають активно знайомитися зі світом поза межами родини, вчаться будувати дружбу, долати труднощі, приймати рішення і бачити в собі щось більше, ніж «добрий учень» чи «слухняна дитина». У цей час саме дорослі, які стоять поруч, стають для дитини своєрідними маяками. Вони задають напрям, задають ритм внутрішнього світу і допомагають зрозуміти, чи цей світ безпечний, теплий і передбачуваний.

Психологічне благополуччя дітей молодшого шкільного віку формується не лише у класній кімнаті. Воно виростає з атмосфери дому, тону, яким до дитини звертаються, способів, якими батьки реагують на успіх чи помилку, і того, як вони дозволяють їй бути собою. Стиль виховання стає не просто набором педагогічних дій, а щоденним досвідом дитини – досвідом, який вона носить у собі, як рюкзак, який може бути легким і підтримувальним або надто важким.

Саме тому дослідження впливу стилів батьківського виховання на психологічне благополуччя молодших школярів є важливим кроком до розуміння того, які взаємини в родині здатні створювати простір для розвитку, а які – навпаки, приглушують природну допитливість, знижують впевненість у собі та емоційну стійкість дитини.

Сучасні українські діти зростають у складних соціальних умовах. На фоні воєнних подій, нестабільності, зміни звичних життєвих моделей і підвищеного емоційного навантаження сім'я стає головним джерелом психологічної опори. Саме тому важливо розуміти, які стилі виховання підтримують дитину, а які можуть ненавмисно підсилювати її тривожність, внутрішню напругу та проблему з емоційною саморегуляцією.

Сучасні дослідження вказують, що демократичний стиль виховання сприяє розвитку автономності, впевненості та позитивного емоційного стану

дитини, тоді як авторитарний або надмірно поблажливий стиль часто пов'язаний із підвищеним рівнем страхів, зниженою самооцінкою та труднощами соціальної адаптації. Молодший шкільний вік є критичним періодом для формування базової довіри до світу, здатності встановлювати стосунки з однолітками, керувати власними емоціями та витримувати навчальне навантаження. Тому атмосфера родини й позиція батьків стають одним із ключових чинників психологічного благополуччя дітей.

Актуальність теми також підсилюється зростанням запитів від педагогів і психологів щодо підтримки дітей, які демонструють емоційне виснаження, тривожність, агресивність або труднощі у взаємодії з іншими. У багатьох випадках корінь цих проявів лежить саме у сімейному мікрокліматі. Усвідомлення ролі стилю виховання дозволяє не тільки глибше зрозуміти внутрішню логіку поведінки дитини, але й своєчасно коригувати сімейні взаємини, вибудовуючи більш чутливий та підтримувальний формат взаємодії.

Об'єкт дослідження – дитячо-батьківські взаємовідносини.

Предмет дослідження – вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – емпірично дослідити вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження – існує статистично значущий взаємозв'язок між стилями батьківського виховання та психологічним благополуччям в молодшому шкільному віці: негативні тактики та стратегії батьківського виховання призводять до високої тривожності дітей.

Завдання:

1. Теоретично розкрити сутність та зміст стилів батьківського виховання;
2. Описати особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку;

3. Розкрити особливості прояву психологічного благополуччя молодших школярів;

4. Емпірично дослідити стилі та стратегії батьківського виховання молодших школярів;

5. Емпірично дослідити особливості прояву тривожності у молодших школярів, які індикатора психологічного благополуччя;

6. Емпірично дослідити вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку;

7. Розробити програму тренінгу з розвитку та корекції дитячо-батьківських стосунків.

Методи дослідження:

Теоретичні – аналіз, синтез, порівняння та узагальнення теоретичних матеріалів за темою;

Емпіричні – опитувальник генералізованої тривожності GAD-7, опитувальник «Оцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності», опитувальник батьківського ставлення (А. Я. Варга, В. В. Столін), тест «Стратегії сімейного виховання» Н. М. Рухленко.

Статистичні методи математичної обробки: кореляційний аналіз за Спірменом.

Характеристика вибірки – 30 дітей віком від 7 до 8 років, які навчаються у загальноосвітніх закладах міста Запоріжжя. Вибірка була репрезентативною за статтю: 16 хлопців та 14 дівчат. Також були дослідженні батьки цих дітей

Емпірична база дослідження: ЗОШ I-III ступенів №20, № 22 та № 25 м. Запоріжжя.

Практична значущість – результати дослідження можуть стати корисними для практичних психологів, соціальних педагогів, батьківських спільнот і вчителів, які працюють із дітьми молодшого шкільного віку та прагнуть створювати умови, у яких дитина почувалася б психологічно захищеною, емоційно стабільною й здатною до гармонійного розвитку.

Структура роботи: робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 70 сторінок. Основний текст викладено на 64 сторінках. Робота містить 1 таблицю та 4 рисунки. Список використаних джерел – 62 джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність та характеристика стилів батьківського виховання

Однією з ключових характеристик сімейного виховання є стиль взаємодії батьків із дитиною. Під стилем виховання слід розуміти не одиничні виховні дії й не конкретні реакції на поведінку дитини, а стабільну систему настанов, принципів і поведінкових моделей, яких дотримуються дорослі у взаєминах із дітьми. Такі способи виховного впливу не спрямовані безпосередньо на конкретну дитину, а відображають загальне ставлення батьків до дитинства як феномена, до ролі дорослого у вихованні та до дитячих потреб загалом [5; 19].

У соціально-психологічному значенні поняття «стиль» охоплює комплекс засобів, способів і прийомів спілкування, які дорослий застосовує у взаємодії з партнером. Дослідники виокремлюють кілька рівнів такого стилю: загальний (що характеризує ставлення до людей), індивідуально-характерний (властивий конкретній особистості) та ситуативно-конкретний (що проявляється залежно від умов взаємодії). На формування стилю комунікації впливають такі чинники, як мотиваційна спрямованість особистості, усталена позиція щодо партнера та зміст ситуації спілкування.

У контексті сімейних взаємин батьківський стиль постає як сукупність стабільних, мало залежних від ситуації, способів реагування й поведінкових стратегій, які батьки застосовують до своєї дитини. Це система типових дій, що визначає характер їхнього емоційного та виховного впливу.

У психолого-педагогічній літературі для опису батьківського ставлення зазвичай використовують два провідні критерії.

1. Рівень емоційної теплоти та близькості, який може коливатися від вираженої емоційної холодності та дистанції до надмірної концентрації уваги на дитині. Оптимальною є врівноважена, тепла й підтримувальна позиція дорослого, що забезпечує дитині базове почуття безпеки.

2. Ступінь контролю та домінування батьків, що пов'язаний із мірою самостійності, яку дорослі дозволяють дитині. На одному полюсі перебуває жорстка регламентація й авторитарний контроль, на іншому – надмірна поступливість і відсутність обмежень. Золотою серединою є прийняття батьками внутрішньої автономності дитини, що передбачає повагу до її індивідуальності, врахування потреб і можливість вільно висловлювати власну позицію.

Англійський психолог Л. Джексон наголошує, що характер взаємин між батьками та дитиною має довготривалий вплив і формує основу того, як дитина згодом вибудовує власні стосунки з іншими людьми. Засвоєні у сім'ї моделі поведінки, характер емоційного контакту, рівень підтримки чи, навпаки, відчуження поступово інтегруються у внутрішній світ дитини, закріплюючись у її уявленнях про взаємодію, довіру, справедливість та прийняття. Таким чином, те, як до дитини ставляться батьки, стає «матрицею» для її подальших соціальних оцінок та самооцінки [4; 14; 22].

У контексті класифікації стилів виховання дослідники вказують, що одним із визначальних критеріїв є ступінь жорсткості або м'якості батьківського впливу. Залежно від цього параметра стиль виховання може варіюватися від авторитарного – з високим рівнем контролю, регламентації та емоційної дистанції – до демократичного, що характеризується повагою до автономності дитини, гнучкістю, доброзичливістю та партнерським типом спілкування. Між цими двома полюсами існує широкий спектр проміжних стилів, які поєднують окремі риси різних підходів і по-різному впливають на емоційний та особистісний розвиток дитини [6; 15].

У своїх дослідженнях Діана Баумрінд виокремила три основні стилі батьківського виховання, які відрізняються рівнем контролю та емоційної

підтримки. Кожен із цих стилів формує у дітей певні риси та способи взаємодії зі світом. Один з найбільш сприятливих – авторитетний стиль, коли батьки поєднують чіткі правила з теплом, довірою та прийняттям.

Дорослі, які виховують у такому стилі, не лише встановлюють кордони, а й пояснюють їх, підтримують незалежність дитини, визнають її право на власну думку й заохочують ініціативність. У такій атмосфері діти зростають упевненими, допитливими й відкритими до світу. Вони легко встановлюють дружні контакти, краще контролюють свою поведінку, відповідально ставляться до обов'язків і демонструють високий рівень самоповаги.

Діти в авторитетних сім'ях не бояться висловлювати власні почуття, а рішення батьків сприймають як справедливі, що зменшує кількість конфліктів та напруги у взаєминах. Саме такий стиль створює сприятливий емоційний простір, у якому дитина відчувається значущою, почутою та здатною рости вільно, але з опорою на підтримку дорослих [12; 13; 14].

Авторитарний стиль виховання характеризується високим рівнем контролю та жорсткими вимогами, які майже не залишають дитині простору для прояву власної думки чи ініціативи. У такій сімейній атмосфері батьки очікують беззаперечного послуху, рідко пояснюють причини своїх рішень і не схильні до відкритого діалогу. Взаємини стають більш формальними й емоційно прохолодними, а спілкування обмежується переважно зверненнями, пов'язаними з правилами та обов'язками.

Діти, які зростають у подібних умовах, часто намагаються не помилятися, аби уникнути покарання чи критики. Замість внутрішнього самоконтролю у них формується лише зовнішній – орієнтація на те, «щоб не засмутити» або «не розгнівати» дорослого. Такі діти можуть виглядати стриманими, напруженими або надто обережними. Вони нерідко замикаються в собі, проявляють тривожність, стають менш упевненими у власних силах.

Через нестачу емоційної підтримки та можливості вільно висловлюватися у дітей зростає ризик труднощів у спілкуванні: вони можуть

уникати контактів, здаватися недовірливими або надмірно чутливими до будь-яких зауважень. У підлітковому віці така модель виховання інколи провокує агресивні реакції у хлопців або підвищену залежність та пасивність у дівчат.

Загалом авторитарний стиль створює атмосферу, у якій дитина вчиться підкорятися, але не завжди має можливість навчитися довіряти собі, вільно проявляти емоції та будувати здорові стосунки з оточенням [12; 13; 14].

Поблажливий або ліберальний стиль виховання вирізняється теплими, довірливими стосунками, але майже повною відсутністю правил і меж. Такі батьки щиро люблять дитину, прагнуть уникати суворості та конфліктів, часто дозволяють їй приймати рішення самостійно, навіть тоді, коли вона ще не здатна нести відповідальність за свої вчинки. Комунікація зазвичай рухається у напрямку від дитини до батьків: дорослі орієнтуються на бажання й емоційні реакції малюка, часто підлаштовуючись під них.

У результаті діти, які мають такі умови виховання, нерідко стикаються з труднощами у встановленні меж: їм складніше дотримуватися правил, контролювати імпульси чи завершувати справи. Оскільки зовнішній контроль мінімальний, вони можуть бути надмірно спонтанними, легко піддаватись емоційним реакціям і шукати швидкого задоволення власних бажань. У певних ситуаціях це проявляється як імпульсивність або навіть агресивність, особливо тоді, коли дитина не отримує бажаного негайно.

На відміну від ліберального стилю, індиферентне виховання характеризується не теплом і відсутністю контролю, а браком уваги, емоційної включеності та батьківської підтримки. Такі батьки можуть не встановлювати меж та правил не тому, що дозволяють дитині свободу, а через втому, перевантаженість, особисті труднощі або недостатню залученість у життя дитини. Емоційний контакт у таких сім'ях мінімальний, а реакції дорослих можуть бути різкими, непослідовними або сповненими роздратування.

У дітей, які виховуються в умовах емоційної байдужості, підвищується ризик формування імпульсивної та агресивної поведінки. Вони часто демонструють труднощі з саморегуляцією, можуть відкрито виражати фрустрацію та проявляти руйнівні імпульси, оскільки не мають стабільної опори в дорослому, який би допомагав їм освоювати навички контролю та розуміння власних емоцій. Дослідження поведінки малолітніх правопорушників показують, що значна частина з них зростала саме в таких умовах, де поєднувалися байдужість дорослих і непослідовне, іноді ворожо забарвлене ставлення.

Загалом ліберальний та індіферентний стилі мають спільний наслідок – відсутність достатньої підтримки й чітких меж, які допомагають дитині почуватися безпечно та навчатися регулювати власні емоції. Проте за своїм змістом вони суттєво різняться: ліберальний стиль будується на теплі без меж, тоді як індіферентний – на межах без тепла, що часто стає значно травматичнішим для дитячого розвитку.

Елеонора Маккобі та Джон Мартін, розвиваючи типологію Діани Баумрінд, виокремили ще один стиль виховання, який має особливо несприятливий вплив на розвиток дитини. Йдеться про байдужо-унікальний стиль, за якого батьки демонструють мінімальний рівень контролю та емоційної залученості. У таких сім'ях відсутні чіткі правила, але водночас немає й тепла, турботи чи щирого інтересу до дитячого життя. Спілкування між дорослими та дитиною є поверховим або епізодичним, а емоційний контакт майже не підтримується.

У подібних умовах дитина часто відчувається непочутою та непоміченою. Нестача підтримки та орієнтирів у поведінці може спричиняти труднощі з саморегуляцією, а внутрішня напруга нерідко виливається в імпульсивні або агресивні реакції. Якщо ж емоційна байдужість дорослих супроводжується ворожістю чи непослідовністю, дитина може розвивати захисні форми поведінки, що проявляються у протестах, руйнівних імпульсах або схильності до порушення соціальних норм.

Такий стиль виховання вважають одним із найбільш ризикованих для психоемоційного розвитку, оскільки він позбавляє дитину як емоційної опори, так і чітких меж, які є основою безпеки й здорової соціалізації [15; 22].

Д. Елдер запропонував широку типологію стилів батьківського спілкування з підлітками, базуючись на рівні контролю, тиску та участі дорослих у житті дитини. Він виділив сім форм взаємодії, кожна з яких відображає унікальний баланс влади, відповідальності та емоційної залученості.

Автократичний та авторитарний стилі об'єднують домінування батьків: у першому випадку їхня влада є абсолютною і не підлягає обговоренню, а в другому – думку дитини можуть вислухати, але вона не впливає на рішення. Протилежністю є демократичний та егалітарний стилі, де взаємини будуються на співпраці й довірливому діалозі. У демократичних сім'ях важливі питання вирішуються разом, тоді як в егалітарних батьки й діти мають рівні права та спільно несуть відповідальність за ухвалені рішення.

Дозволяючий стиль пропонує дитині значну свободу, але з очікуванням, що вона здатна відповідати за свої вчинки. Стиль потурання відрізняється тим, що свобода надається без відповідних меж: батьки часто непослідовні та нерідко реагують суперечливо на поведінку дитини.

Найбільш проблемним є ігноруючий стиль, коли дорослі фактично не залучені до життя підлітка, не цікавляться його переживаннями та не встановлюють жодних орієнтирів. У таких умовах дитина може почуватися емоційно покинутою та неважливою.

Загалом класифікація Елдера демонструє, що спосіб взаємодії батьків із дитиною визначає не лише рівень дисципліни чи самостійності, а й те, як підліток відчуває себе у сім'ї: почуття безпеки, довіри, власної значущості або, навпаки, тривоги й відчуження.

Л. Г. Саготовська побудувала свою класифікацію типів батьківського ставлення, спираючись передусім на рівень емоційної залученості дорослого

у взаємини з дитиною. Дослідниця виокремила шість характерних моделей, які демонструють різні підходи батьків до ролі дитини в сім'ї. Серед них – як надмірне ідеалізування, коли дитина проголошується головною життєвою цінністю, так і протилежна крайність – байдужість та ігнорування її потреб. Також виділяються випадки, коли батьки сприймають дитину насамперед як помічника або «робочу силу», або ставляться до неї як до однорідного об'єкта виховання, не враховуючи індивідуальних особливостей. Окремо дослідниця згадує ситуації, коли дитина розглядається як перешкода для особистих чи професійних прагнень батьків. Найбільш сприятливим є стиль, у якому дорослі делегують дитині певні обов'язки, але поєднують це з повагою, увагою до її потреб і визнанням її гідності [2; 17; 33].

А. І. Захаров, аналізуючи сімейні стосунки, пропонує іншу систему критеріїв, що дозволяє оцінити якість виховання. Він звертає увагу на кілька важливих параметрів. По-перше, це глибина емоційного контакту: від гіперопіки до байдужого неприйняття. По-друге, ступінь контролю, який варіюється від повної свободи до суворих обмежень. Наступним важливим чинником є послідовність у виховних діях: стабільність вимог і правил сприяє відчуттю безпеки, тоді як непослідовність може викликати тривожність. Окрім того, Захаров підкреслює значення емоційної атмосфери в сім'ї, яка може бути гармонійною та стабільною або, навпаки, насиченою напруженістю й нестійкими емоційними реакціями.

Узагальнюючи, обидві класифікації демонструють, що якість взаємин між батьками й дитиною визначається не лише мірою контролю чи встановленими правилами, а насамперед рівнем емоційної включеності, поваги до особистості дитини та стабільністю сімейної атмосфери. Саме ці чинники формують базу для психологічного благополуччя та здорового розвитку молодшого школяра.

Рівень тривожності, який проявляється у взаємодії між батьками й дитиною, є важливим показником емоційного клімату в сім'ї. Він може відображати як власні переживання дорослих, пов'язані зі страхами щодо

здоров'я чи майбутнього дитини, так і внутрішні труднощі самої дитини, які виникають у відповідь на стиль виховання та сімейну атмосферу. Висока тривожність у родині нерідко сигналізує про знижену стійкість до стресових ситуацій, непослідовність правил або нестачу емоційної підтримки, що робить дитину більш вразливою та напруженою в повсякденних взаємодіях [2; 17; 33].

В. І. Гарбузов, досліджуючи вплив сімейного виховання на формування характеру дитини, виокремив три види виховних стилів, які можуть призводити до труднощів у розвитку.

Перший – тип А, що характеризується емоційним відчуженням та відсутністю прийняття. У таких умовах дорослі можуть не помічати або недооцінювати індивідуальність дитини, натомість намагаються нав'язати їй «єдино правильну» модель поведінки. Хоча цей стиль може парадоксально поєднувати жорсткий контроль із непослідовним потуранням, його спільною рисою є брак щирого емоційного контакту.

Другий – тип В, або гіперсоціалізуюче виховання. Батьки, що дотримуються цього стилю, надмірно зосереджуються на успіхах, статусі та досягненнях дитини. Їхні переживання за здоров'я чи соціальну реалізацію малюка нерідко стають джерелом постійного тиску. Дитина живе в атмосфері очікувань і страху розчарувати, що формує підвищену тривожність, залежність від оцінки та невпевненість у власних можливостях [2; 17; 33].

Третій – тип С, егоцентричний стиль. У таких сім'ях увага зосереджується майже виключно на дитині: її потреби стають центром сімейної системи, а решта членів родини ніби відступають на другий план. Хоча на перший погляд це може здаватися турботою, на практиці такий підхід формує у дитини завищені очікування щодо оточення, труднощі у співпраці та знижену здатність до врахування потреб інших.

Загалом аналіз цих стилів наголошує на важливій істині: дитина розвивається гармонійно тоді, коли поруч є уважні, емоційно доступні

дорослі, здатні підтримувати баланс між турботою, повагою до її індивідуальності та чіткими, але м'якими межами [2; 17; 33].

Узагальнюючи зазначені підходи, можна ствердити, що українські й зарубіжні дослідники однакові в одному: стиль сімейного виховання та характер щоденної взаємодії між батьками й дитиною є визначальними для формування її особистісних рис. Те, як дорослі ставляться до дитини, поступово відображається в тому, як вона ставиться до себе та до світу. Саме в родині дитина засвоює базові цінності, способи оцінювання, моделі поведінки та уявлення про власні якості, які згодом стають фундаментом її самооцінки та особистісної ідентичності.

1.2. Особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік є важливим періодом онтогенезу, що супроводжується інтенсивними ендокринними та фізіологічними змінами. До таких належать прискорене зростання тіла, збільшення об'єму та функціональної зрілості внутрішніх органів, активний розвиток органів чуття, удосконалення м'язового апарату та формування координаційних навичок. У цей час відбувається значне ускладнення моторики та загальне зміцнення соматичного здоров'я.

Паралельно з фізіологічними зрушеннями змінюється й провідна діяльність дитини: ігрова активність поступово поступається місцем навчальній. Перехід до систематичного навчання істотно стимулює розвиток пізнавальних процесів, сприяє їх якісній перебудові та зростанню довільності психічних функцій. У дітей цього віку спостерігаються як кількісні, так і суттєві якісні зміни у процесах сприймання, пам'яті, уяви, мовлення та мислення. Водночас увага молодших школярів ще недостатньо стійка й регульована, що зумовлює переважання мимовільних форм уваги над довільними [10; 15; 29].

До ключових психологічних новоутворень молодшого шкільного віку належать формування внутрішнього плану дій, зростання рівня самосвідомості, розвиток первинних навичок самоорганізації навчальної діяльності та становлення самооцінки. Хоча зазначені новоутворення лише починають активно зароджуватися, їх поява свідчить про закономірний та гармонійний перебіг психічного розвитку дитини [10; 15; 29].

Прискорений темп розвитку психічних процесів, поєднаний зі зміною соціального середовища та збільшенням навчального навантаження, робить дітей цього віку особливо чутливими до зовнішніх впливів. Молодший шкільний вік супроводжується підвищеною ймовірністю виникнення психосоматичних проявів і нервово-психічних порушень порівняно з дошкільним періодом. Це можна пояснити розширенням спектра соціальних ситуацій, у яких дитина стикається з вимогами, що нерідко провокують емоційну напругу та негативні реакції.

Молодший шкільний вік характеризується суттєвим прогресом у сфері пізнавальних процесів. Інтенсивно розвиваються мислення, пам'ять, сприймання та уява. Мислення стає більш логічним, структурованим, дитина опановує елементи операційних дій, здатність до аналізу, порівняння та класифікації. Значно зростає обсяг довільної пам'яті, з'являються перші прийоми мнемічної саморегуляції.

Сприймання у цей період стає більш диференційованим та точним, що забезпечує якісно новий рівень навчальної діяльності. Розвиток уваги проходить шлях від переважання мимовільних форм до нарощування довільної концентрації, однак стабільність та стійкість уваги залишаються обмеженими, що потребує підтримки дорослого.

Емоційна сфера дітей молодшого шкільного віку також зазнає важливих змін. У цей період відбувається поступовий перехід від імпульсивних емоційних реакцій до більш усвідомлених переживань. Дитина починає краще розуміти власні емоції, диференціювати їх та контролювати вираження. Сформованість емоційної регуляції значною мірою залежить від

стилю батьківського виховання: емоційна підтримка, доброзичливість і чіткі межі сприяють розвитку стійкості й упевненості, тоді як жорсткість, непослідовність або емоційна холодність можуть формувати підвищену тривожність чи агресивність.

Суттєво змінюється й самооцінка дитини. Вона стає більш реалістичною, однак зберігає високу залежність від оцінки значущих дорослих – насамперед батьків і вчителів. Успішність у навчанні, реакції дорослих на помилки та досягнення, стиль взаємодії в родині стають визначальними чинниками формування почуття компетентності.

У молодшому шкільному віці соціальна сфера життя дитини значно розширюється. Взаємодія з однолітками, нова роль школяра, очікування з боку вчителів та батьків змінюють уявлення дитини про себе та світ. Саме в цей період формуються перші стабільні навички міжособистісної взаємодії, здатність працювати в групі, встановлювати дружні стосунки, дотримуватися соціальних норм [27; 31; 49].

Успішність соціальної адаптації багато в чому визначається сімейним вихованням. Демократичний стиль сприяє розвитку довіри, відкритості та соціальної впевненості. Авторитарний стиль може призводити до підвищеної тривожності, залежності або протестної поведінки, а надмірно ліберальний – до труднощів у прийнятті правил і корекції власної поведінки.

До ключових новоутворень цього вікового періоду належать:

- внутрішній план дій – здатність планувати та прогнозувати наслідки своїх дій;
- самосвідомість і формування образу «Я» – розвиток самооцінки, здатність усвідомлювати свої сильні й слабкі сторони;
- довільність поведінки – вміння керувати діями, стримувати імпульси, виконувати правила;
- мотиваційна сфера – зростання навчальної мотивації та формування внутрішніх мотивів діяльності [27; 31; 49].

Ці новоутворення є підґрунтям подальшого особистісного розвитку та суттєво залежать від того, наскільки сімейне середовище є стабільним, емоційно підтримувальним і послідовним.

Молодший шкільний вік є одним із періодів підвищеної психологічної вразливості. Навчальні труднощі, нові соціальні ролі та високі очікування з боку дорослих створюють додаткове емоційне навантаження. У таких умовах стиль батьківського виховання набуває особливої ваги: доброзичлива, конструктивна взаємодія з батьками виконує захисну функцію, тоді як емоційна холодність, непослідовність або надмірний контроль можуть стати джерелом психоемоційної нестабільності[27; 31; 49].

Особливої ваги у цей період набуває взаємодія дитини з дорослими, насамперед із батьками. Саме в молодшому шкільному віці стосунки з батьками набувають нових якісних характеристик: вони стають більш змістовними, емоційно насиченими та значущими для формування образу «Я», емоційної сфери та соціальної адаптації. Це дає підстави припускати, що соціальна взаємодія, зокрема сімейна, виступає важливим чинником психологічного благополуччя дитини та відіграє ключову роль у становленні її емоційної стабільності.

1.3. Особливості психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку

У дослідженні детермінант психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку особливого значення набуває аналіз сімейного середовища, оскільки саме родина визначає базові умови для гармонійного психічного розвитку дитини. Повноцінне психологічне благополуччя можливе за умови функціонування сім'ї як емоційно стабільної та підтримувальної системи, у якій дитина відчуває захищеність, прийняття та можливість вільно проявляти власний внутрішній світ.

Науковці наголошують, що якість родинного мікроклімату та стиль батьківського виховання є ключовими чинниками, що визначають емоційний стан і рівень психологічного благополуччя молодшого школяра. Л. Ф. Обухова виокремлює низку факторів, які можуть негативно впливати на психічний стан дитини: підвищена тривожність і емоційна холодність батьків, їхня відчуженість, низький рівень власного психологічного благополуччя, а також використання неадекватних стилів виховання, серед яких надмірна опіка, непослідовність, авторитарність чи ігнорування потреб дитини. Конфлікти, часті сварки та дисгармонія у сімейній системі порушують відчуття безпеки дитини, що може призводити до зниження емоційної стійкості, труднощів у саморегуляції та порушення міжособистісних контактів [55; 58; 60].

Натомість доброзичливі, теплі стосунки між батьками та дитиною, атмосфера прийняття, психологічного комфорту та захищеності формують сприятливий ґрунт для розвитку емоційної сфери молодшого школяра. У таких умовах дитина отримує можливість розвивати здатність до довіри, впевненості в собі, ефективної комунікації та позитивного ставлення до навчання й оточення.

Під час аналізу сімейного функціонування науковці визначають критерії психологічного здоров'я родини, що безпосередньо впливають на благополуччя дитини. До них належать:

- наявність позитивного психологічного клімату у сім'ї, відсутність агресії, насильства, хронічних конфліктів;
- емоційна підтримка та повага як стабільні елементи взаємин;
- батьківська увага до адаптаційних труднощів дитини, зокрема у період переходу до шкільного життя;
- здатність родини створювати умови для спокійного й організованого включення дитини в навчальний процес (спільне виконання домашніх завдань, підготовка до школи, формування режиму дня);

- конструктивна взаємодія між родиною, педагогами та однолітками, що сприяє формуванню адекватних соціальних навичок і успішній соціалізації [55; 58; 60].

Особливо важливо підкреслити, що ефективна співпраця батьків та вчителів є одним з основних чинників адаптації дитини як у навчальному середовищі, так і у ширшому соціальному контексті. У молодшому шкільному віці батьківське ставлення, стиль виховання та характер щоденної взаємодії виступають фундаментом для становлення психологічного благополуччя. Саме тому якість сімейних стосунків набуває пріоритетного значення у контексті дослідження впливу стилів батьківського виховання на емоційний розвиток та внутрішню стійкість дитини.

Упродовж останнього десятиліття науковці активно досліджують феномен так званого «прихованого» соціального сирітства. О. О. Коваленко, І. Р. Крупнік, С. О. Макаренко, Н. Г. Сушко та інші підкреслюють, що це явище є наслідком порушення емоційного зв'язку між батьками й дітьми, зростання відчуження, зниження рівня батьківської участі та чуйності. Особливо гостро проблема постає в сім'ях, де батьки вимушені тривалий час працювати в інших містах або за кордоном, фізично віддаляючись від своїх дітей. Таке роз'єднання не лише ускладнює повсякденну взаємодію, а й формує в дитини стійке відчуття непотрібності, емоційної покинутості та втрати сенсу власної значущості [33; 35; 41; 49].

Відсутність регулярного емоційного контакту з батьками, ігнорування потреб дитини, покарання, жорсткі або несправедливі виховні практики, а також байдужість до її думок і переживань негативно впливають на психологічний стан молодшого школяра. За таких умов погіршується емоційне самопочуття, зростає ризик тривожності, внутрішньої замкненості, порушень самооцінки та труднощів у формуванні довірливих стосунків. Неналежне ставлення дорослих, особливо у формі емоційного нехтування, у сучасній психологічній літературі розглядається як одна з форм насильства,

яка здатна руйнувати цілісність особистості дитини, підвищувати ризики психосоматичних проявів та психологічних порушень.

У контексті дослідження стилів батьківського виховання ці дані набувають особливої актуальності. Адже саме стиль батьківського ставлення визначає якість емоційного зв'язку між дитиною та її батьками, задає тон сімейних взаємин, впливає на спосіб переживання любові, підтримки, прийняття чи, навпаки, дистанції та контролю. Стиль виховання може стати як потужним ресурсом психологічного благополуччя, так і його критичним ризиковим чинником [33; 35; 41; 49].

Більш глибокий аналіз дає підстави стверджувати, що психологічне благополуччя молодшого школяра формується насамперед через суб'єктивне переживання сімейної взаємодії. Ключовим є те, наскільки дитина відчуває себе любленою, важливою та прийнятою батьками, чи сприймає родину як джерело безпеки та підтримки. Для цього віку характерним є прагнення ідентифікувати себе з родиною, відчувати свою приналежність і значущість у ній. Це відчуття стає важливим психологічним маркером здорового розвитку особистості молодшого школяра.

Таким чином, якість емоційного зв'язку між дитиною та її батьками, обрана батьками стратегія виховання й особливості сімейного мікроклімату відіграють визначальну роль у становленні психологічного благополуччя дитини. Саме тому вивчення стилів батьківського виховання є ключовим для розуміння механізмів емоційного розвитку молодших школярів та визначення потенційних зон ризику й ресурсів для їхньої гармонійної адаптації [33; 35; 41; 49].

Т. А. Кулікова та А. С. Співаковська підкреслюють, що справжня емоційна близькість і любов у подружніх взаєминах є фундаментальним чинником, який визначає емоційний тонус сім'ї, сприяє виникненню відчуття радості, стабільності та сімейного щастя. Така атмосфера створює для дитини не лише сприятливі умови психологічного розвитку, але й формує позитивну модель побудови власних майбутніх сімейних стосунків. Гармонійні

стосунки між батьками задають емоційний контекст сімейної системи, який визначає стиль їхнього виховання: демократичний, підтримувальний стиль часто виростає з теплих подружніх взаємин, тоді як авторитарність чи емоційне відчуження часто мають коріння у внутрішніх конфліктах пари.

З. К. Давлетбаєва звертає увагу на значущість негативних емоційних переживань, що виникають між батьками або спрямовані безпосередньо на дитину. Такі переживання зберігаються у структурі самосвідомості дитини та зумовлюють низку несприятливих наслідків: невпевненість у собі, замкненість, внутрішню тривожність, порушення гармонійного розвитку, формування конфліктності або надмірної покірності. Дитина, що росте у сім'ї з напруженою емоційною атмосферою, значно частіше демонструє порушення психологічного благополуччя та складнощі в становленні власного образу «Я».

Гармонійні родини, навпаки, характеризуються високим рівнем психологічного здоров'я дітей. Це проявляється у сформованій позитивній самооцінці, високій активності, емоційній стійкості, відсутності хронічної тривожності та у відчутті власної значущості й приналежності до сім'ї. У таких умовах у дитини формується здатність довіряти, висловлювати власні потреби, взаємодіяти з оточенням та зберігати емоційну рівновагу. Логічно припустити, що у сім'ях з дисгармонійними стосунками рівень психологічного благополуччя суттєво знижений, що може призводити до порушень ідентифікації дитини з родиною та до фрагментації її внутрішнього «Я» [33; 35; 41; 49].

Окремої уваги заслуговує проблема проєкції батьківських очікувань і нереалістичних вимог на дитину. Часто батьки, керуючись власними амбіціями, нереалізованими мріями або прагненням до соціального схвалення, створюють для молодшого школяра надмірний тиск, що викликає почуття відповідальності, страх не виправдати очікувань та небажання розчарувати близьких. Подібні переживання є значним емоційним навантаженням навіть у цілком функціональних сім'ях та можуть

спричиняти зниження психологічного благополуччя, викликати тривожність, невпевненість у собі та втрату внутрішньої мотивації.

У контексті дослідження стилів батьківського виховання ці явища набувають особливої ваги. Авторитарний стиль часто супроводжується високими вимогами та батьківським тиском, тоді як гіперопіка може створювати інший тип напруження, пов'язаний із надмірною залежністю та страхом невідповідності ідеалізованому образу «слухняної дитини». Зворотна ситуація – емоційно холодний або індіферентний стиль – позбавляє дитину відчуття опори та любові, що є критично важливими для становлення її благополуччя.

Таким чином, емоційний клімат у сім'ї, якість взаємин між батьками та характер їхнього ставлення до дитини формують психологічний простір, у якому зростає молодший школяр. Саме тому стиль батьківського виховання є одним з ключових чинників психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку, впливаючи на її самооцінку, емоційну стабільність, соціальну адаптацію та загальний психічний розвиток.

Висновки до першого розділу

1. Загальний аналіз наукових підходів свідчить, що стиль батьківського виховання є одним із ключових чинників формування особистісного розвитку дитини. Різні стилі – авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний та їх проміжні варіанти – визначають рівень емоційної близькості, контроль, вимоги та ступінь автономності, які батьки надають дитині. Саме вони формують базові моделі поведінки, самооцінку, соціальні навички та емоційний стан молодшого школяра.

Дослідження узгоджено показують, що підтримувальні та емоційно теплі стилі сприяють розвитку впевненості, адаптивності та позитивного образу «Я», тоді як жорсткі, непослідовні або байдужі стилі підвищують ризики тривожності, замкненості, порушень поведінки чи саморегуляції.

Отже, стиль взаємодії в сім'ї є провідним чинником, що визначає психологічне благополуччя дитини та напрямок її особистісного становлення.

2. Молодший шкільний вік є динамічним етапом розвитку, упродовж якого відбуваються інтенсивні фізіологічні, когнітивні, емоційні та соціальні зміни. Діти переходять до нової провідної діяльності – навчання, що стимулює розвиток мислення, пам'яті, уваги та саморегуляції. Водночас зростає їхня психологічна вразливість, зумовлена новими вимогами, соціальними взаємодіями та очікуваннями дорослих.

У цей період формуються ключові особистісні новоутворення: внутрішній план дій, самосвідомість, довільність поведінки та елементи навчальної мотивації. Їх становлення значною мірою залежить від сімейного середовища. Доброзичливе, послідовне та підтримувальне виховання сприяє емоційній стійкості та адекватній самооцінці дитини, тоді як емоційна холодність чи надмірний контроль можуть призводити до тривожності та труднощів у соціальній адаптації.

3. Аналіз наукових джерел підтверджує, що сімейне середовище є провідним чинником формування психологічного благополуччя молодших школярів. Емоційна стабільність родини, чуйність батьків і послідовність виховних практик забезпечують розвиток самооцінки, емоційної стійкості та соціальної адаптації дитини. Натомість емоційна холодність, конфліктність, надмірний контроль або брак уваги порушують емоційний розвиток, спричиняють тривожність, невпевненість і труднощі у взаємодії з оточенням.

Стиль батьківського виховання визначає якість емоційного зв'язку між дитиною та батьками і може виступати як ресурсом, так і чинником ризику. Демократичний стиль підтримує розвиток довіри й автономності, тоді як авторитарність, гіперопіка чи індиферентність підвищують ризики емоційної нестабільності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація дослідження та підбір діагностичного інструментарію

Молодший шкільний вік є надзвичайно важливим періодом становлення особистості, коли дитина вперше стикається з систематичним навчанням, засвоює соціальні норми та активно формує уявлення про себе і навколишній світ. У цей час розвиваються не лише інтелектуальні здібності, а й емоційна сфера, зростає потреба у схваленні, підтримці та відчутті стабільності з боку дорослих. Саме сім'я в цей період залишається головним джерелом емоційної безпеки, а стиль батьківського виховання виступає ключовим чинником формування психологічного благополуччя дитини.

Батьківське ставлення, способи спілкування, міра контролю і теплоти у взаєминах безпосередньо впливають на емоційний стан молодшого школяра. Послідовний, доброзичливий і підтримувальний стиль виховання сприяє розвитку впевненості, самостійності та позитивного ставлення до навчання. Натомість жорсткість, байдужість або надмірна опіка можуть викликати внутрішнє напруження, тривожність і труднощі у саморегуляції. Таким чином, стиль батьківського виховання визначає, наскільки дитина відчувається прийнятою, захищеною і цінною, тобто впливає на її рівень психологічного благополуччя.

У молодшому шкільному віці дитина надзвичайно чутлива до емоційного клімату родини. Позитивні, гармонійні стосунки між батьками та дитиною формують відчуття довіри до світу, допомагають долати навчальні та соціальні труднощі, сприяють емоційній стабільності. Водночас напружені, конфліктні або емоційно холодні взаємини стають джерелом

тривожності, невпевненості та внутрішніх суперечностей, що негативно позначається на адаптації дитини до шкільного середовища.

У цьому контексті тривожність виступає одним із найважливіших індикаторів психологічного благополуччя дитини. Вона відображає глибину емоційного контакту з батьками, ступінь безпеки, яку дитина відчуває у світі, та її здатність впевнено діяти в нових соціальних ситуаціях. Помірний рівень тривожності є природним і навіть корисним – він стимулює розвиток самоконтролю та відповідальності. Проте підвищена або хронічна тривожність сигналізує про внутрішнє напруження, дефіцит підтримки й довіри з боку дорослих, невпевненість у власних силах.

Таким чином, аналіз рівня тривожності у дітей молодшого шкільного віку дозволяє оцінити не лише їхній емоційний стан, а й якість сімейного мікроклімату, стиль виховання та загальний рівень психологічного благополуччя. З огляду на це, дослідження впливу стилів батьківського виховання на психологічний стан дитини набуває особливої наукової та практичної значущості, адже дає можливість глибше зрозуміти, як саме поведінкові й емоційні патерни батьків формують внутрішній світ дитини.

Гіпотеза дослідження – існує статистично значущий взаємозв'язок між стилями батьківського виховання та психологічним благополуччям в молодшому шкільному віці: негативні тактики та стратегії батьківського виховання призводять до високої тривожності дітей.

Завдання:

1. Організувати вибірку молодших школярів віком 7-8 років.
2. Емпірично дослідити стилі та стратегії батьківського виховання молодших школярів.
3. Емпірично дослідити особливості прояву тривожності у молодших школярів, які індикатора психологічного благополуччя.
4. Емпірично дослідити вплив стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя дитини молодшого шкільного віку.

Для проведення дослідження було сформовано вибірку, що складалася з 30 дітей молодшого шкільного віку (від 6 до 10 років), які навчаються у закладах загальної середньої освіти міста, а також їхніх батьків (одного з батьків або законного представника кожної дитини). Вибірка дітей була збалансованою за статтю: 6 хлопчиків та 14 дівчинки.

До вибірки увійшли діти з різним рівнем психологічного благополуччя та проявами емоційної тривожності, що дозволило охопити широкий спектр індивідуальних варіантів емоційного реагування, самооцінки та соціальної адаптації. Участь батьків дала змогу поглиблено дослідити особливості стилів сімейного виховання та їхній вплив на емоційний стан і психологічне благополуччя дітей.

Відбір учасників здійснювався на добровільних засадах, із дотриманням етичних норм психологічного дослідження та за попередньої письмової згоди батьків. Критеріями включення були: відсутність психічних чи неврологічних порушень у дитини, регулярне відвідування школи, здатність адекватно сприймати завдання та інструкції, а також готовність батьків брати участь в анкетуванні та відповідати на запитання, що стосуються сімейного виховання.

Такий склад вибірки забезпечив можливість здійснити комплексний аналіз взаємозв'язку між стилями батьківського виховання, рівнем тривожності та психологічним благополуччям дітей молодшого шкільного віку, а також порівняти індивідуальні та групові відмінності у цих показниках.

Емпіричною базою дослідження виступали: ЗОШ I-III ступенів №20, № 22 та № 25 м. Запоріжжя.

Для досягнення поставленої мети був використаний наступний психодіагностичний інструментарій:

1. Опитувальник батьківського ставлення (А. Я. Варга, В. В. Столін) використовується для вивчення особливостей емоційного ставлення батьків до своїх дітей, що є ключовим чинником формування психологічного

благополуччя дитини молодшого шкільного віку. Методика дозволяє дослідити, як дорослі сприймають свою дитину, які почуття вони до неї відчують, які способи взаємодії та виховні практики застосовують у повсякденному житті.

Під батьківським ставленням розуміється цілісна система почуттів, оцінок і поведінкових стереотипів, що визначають характер спілкування з дитиною та впливають на її самооцінку, емоційну стійкість і відчуття безпеки.

Методика включає 61 твердження, відповіді на які дають змогу визначити п'ять основних аспектів взаємодії:

1) прийняття – відкидання (ступінь емоційної теплоти чи неприйняття дитини);

2) соціальна бажаність поведінки (оцінка очікуваної поведінки дитини в очах батьків);

3) симбіоз (ступінь емоційної злитості або дистанції між батьками і дитиною);

4) авторитарний контроль (рівень контролю та домінування);

5) ставлення до невдач дитини (здатність підтримувати дитину в ситуаціях труднощів). Застосування цієї методики у дослідженні дає можливість визначити домінувальний стиль виховання та його потенційний вплив на емоційне благополуччя молодшого школяра.

2. Тест «Стратегії сімейного виховання» Н. М. Рухленко спрямований на виявлення провідних тенденцій і стратегій, які батьки застосовують у процесі виховання дітей. Діагностичний інструмент складається з 10 питань, кожне з яких має чотири варіанти відповідей, що дозволяє диференціювати чотири основні стилі виховання:

1) авторитетний (демократичний) – характеризується поєднанням контролю, підтримки та поваги до дитини;

2) авторитарний – відзначається жорсткістю, вимогливістю та низькою емоційною підтримкою;

3) ліберальний (дозволяючий) – передбачає мінімальний контроль і надмірну поблажливість;

4) індиферентний – супроводжується байдужістю, браком уваги та емоційного залучення.

Використання тесту Н. М. Рухленко дозволяє виявити переважаючі виховні установки в сім'ї молодшого школяра та простежити, як вони пов'язані з емоційним станом дитини, рівнем її тривожності та загальним психологічним комфортом.

3. Опитувальник генералізованої тривожності GAD-7 – це стандартизована методика, розроблена для оцінки рівня емоційного напруження та тривожності у дітей. У межах даного дослідження GAD-7 адаптовано для використання з молодшими школярами, з урахуванням їх вікових особливостей.

Методика містить 7 тверджень, які відображають основні прояви тривожності – постійне занепокоєння, нервозність, страх, напруження, труднощі зі сном тощо. Дитина (або її батьки за спостереженнями) оцінює частоту появи цих станів за шкалою від 0 («ніколи») до 3 («майже щодня»). Застосування опитувальника дає змогу оцінити, наскільки дитина відчувається емоційно стабільною, захищеною та впевненою у собі, а отже – визначити рівень її психологічного благополуччя. Помірна тривожність свідчить про природну адаптаційну реакцію, тоді як підвищена є індикатором емоційного неблагополуччя.

4. Опитувальник «Оцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності» використано в межах дослідження для деталізації рівня тривожності у дітей молодшого шкільного віку. Методика включає 40 тверджень, з яких у даній роботі застосовано Шкалу тривожності, спрямовану на оцінку емоційного напруження, відчуття невизначеності, страху перед помилками або покаранням.

Шкала дозволяє виявити:

1) схильність дитини до переживання внутрішнього неспокою;

- 2) труднощі з розслабленням і переключенням уваги;
- 3) соматичні ознаки тривожності (прискорене серцебиття, тремтіння, напруга м'язів);
- 4) характер реакцій на стресові чи нові ситуації.

Отримані результати дають змогу кількісно визначити інтенсивність тривожного стану, порівняти індивідуальні відмінності між дітьми та встановити зв'язок між емоційним станом дитини й особливостями стилю батьківського виховання.

Таким чином, комплексне використання зазначених методик забезпечує багатовимірне дослідження взаємозв'язку між стилями батьківського виховання та рівнем психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Опитувальники дозволяють отримати дані як від батьків, так і про емоційний стан дитини, що підвищує достовірність і глибину аналізу результатів.

2.2. Емпіричне дослідження стилів батьківського виховання

Першим етапом емпіричного дослідження стало використання «Опитувальника батьківського ставлення» (А. Я. Варга, В. В. Столін), який дає змогу виявити емоційно-ціннісне ставлення батьків до своїх дітей і, відповідно, визначити провідний стиль батьківського виховання. Ця методика була обрана через її високу валідність і можливість комплексно оцінити особливості взаємодії в системі «батьки – дитина», що є ключовим чинником психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку.

Учасникам дослідження (батькам молодших школярів) було запропоновано відповісти на 61 твердження, обираючи варіант «згоден» або «не згоден». Згідно з методикою, для визначення стилю батьківського виховання підраховується кількість співпадінь відповідей по кожній шкалі. Домінування певної шкали свідчить про переважання відповідного типу ставлення до дитини – прийняття, симбіозу, авторитарного контролю тощо.

Отримані результати дозволили визначити емоційний тонус сімейного виховання, рівень підтримки, автономності та емоційної близькості у взаєминах батьків із дітьми. Це, у свою чергу, дало можливість встановити, як різні стилі виховання впливають на формування психологічного благополуччя молодших школярів, зокрема на їхній рівень тривожності, самооцінку, впевненість у собі та емоційну стабільність.

Результати діагностики за опитувальником батьківського ставлення подано на рис. 2.1,

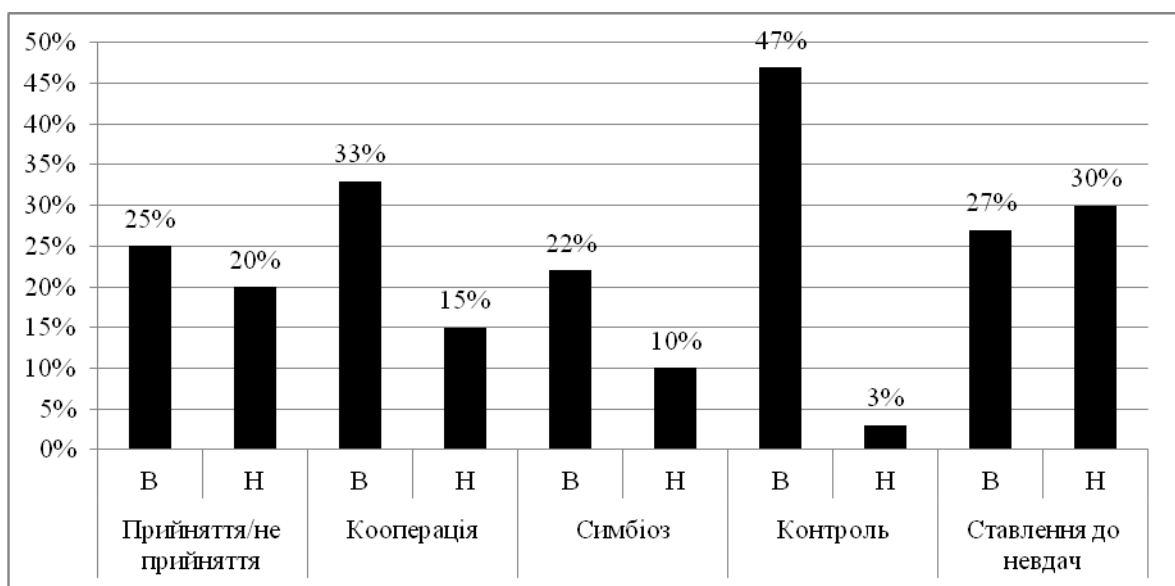

Рис. 2.1. Результати діагностики батьківського ставлення до молодших школярів

Як ми можемо бачити, результати діагностики розподілилися наступним чином:

1. Прийняття / неприйняття (В – 25%, Н – 20%). Більшість батьків продемонстрували переважання установки на прийняття дитини, що свідчить про емоційне тепло, позитивне ставлення до дитини, готовність підтримувати її навіть у випадку помилок. Проте наявність певного відсотка відповідей із низьким рівнем прийняття (20 %) може свідчити про часткове емоційне

відчуження або недостатню гнучкість у сприйнятті індивідуальних особливостей дитини.

2. Кооперація (В – 33%, Н – 15%). Переважання високих показників за шкалою кооперації вказує на те, що батьки схильні до співпраці з дитиною, орієнтовані на діалог і взаємну підтримку. Це свідчить про прагнення розуміти потреби дитини, залучати її до спільних рішень, визнавати її думку. Таке батьківське ставлення створює сприятливі умови для розвитку впевненості, відповідальності та психологічного благополуччя молодшого школяра.

3. Симбіоз (В – 22%, Н – 10%). Помірно високі показники за шкалою симбіозу свідчать, що частина батьків має схильність до надмірної емоційної близькості або опіки, що може обмежувати автономію дитини. З одного боку, це відображає теплі та турботливі стосунки, але з іншого – може формувати залежність, страх перед самостійністю, підвищену тривожність.

4. Контроль (В – 47%, Н – 3%). Домінування високих показників за шкалою контролю (майже половина опитаних) вказує на те, що в багатьох сім'ях переважають елементи авторитарності, прагнення дорослих до домінування, суворого контролю поведінки дитини, високих вимог і низької терпимості до помилок. Це може бути наслідком традиційної моделі виховання, орієнтованої на дисципліну та слухняність. Проте надмірний контроль часто супроводжується зростанням дитячої тривожності, емоційної скутості та зниженням ініціативності.

5. Ставлення до невдач (В – 27%, Н – 30%). Отримані результати демонструють неоднозначність батьківської реакції на невдачі дітей: частина батьків схильна підтримувати дитину, інші – виявляють осуд чи надмірну вимогливість. Це свідчить про нестійкість у виховній позиції: діти можуть відчувати емоційну невизначеність, побоюючись зробити помилку або отримати негативну оцінку. Такі ситуації часто стають джерелом внутрішнього напруження і підвищення рівня тривожності у молодших школярів.

На наступному етапі емпіричного дослідження батькам (переважно матерям дітей молодшого шкільного віку) було запропоновано заповнити опитувальник «Стратегії сімейного виховання», розроблений Н. М. Рухленко. Ця методика спрямована на визначення провідних стилів взаємодії у сім'ї та особливостей виховного впливу дорослих на дитину. Вона дозволяє оцінити, які саме виховні орієнтації – контроль, підтримка, автономія чи байдужість – переважають у ставленні батьків до своєї дитини.

Опитувальник охоплює низку тверджень, що стосуються різних аспектів виховної поведінки: емоційної теплоти, вимогливості, рівня довіри, готовності вислухати дитину, а також реакцій дорослих на її успіхи й невдачі. На основі аналізу відповідей визначаються чотири основні стилі батьківського виховання:

Застосування цього інструменту було обумовлено потребою поглиблено дослідити взаємозв'язок між стилем сімейного виховання та рівнем психологічного благополуччя дитини. Саме вибір стратегії виховання визначає, наскільки гармонійно розвиватиметься емоційна сфера молодшого школяра, як він сприйматиме себе, інших і навколишній світ.

Результати проведеної діагностики, які відображають переважаючі стилі виховання у вибірці батьків, подано на рис. 2.2, що дає змогу простежити домінування певних виховних тенденцій та їх можливий вплив на емоційний стан і психологічне благополуччя дітей.

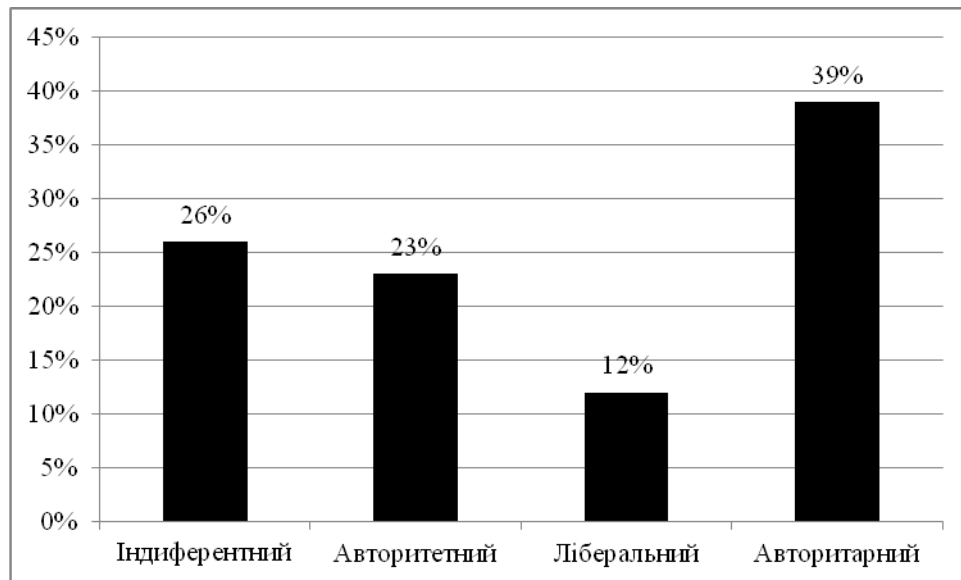

Рис. 2.2. Результати діагностики стратегій сімейного виховання молодших школярів

Як ми бачимо, «Авторитарний стиль (39%)» є домінуючим типом у вибірці батьків. Найвищий відсоток отримали саме авторитарні тенденції у вихованні, що свідчить про схильність частини батьків до жорсткого контролю, високих вимог і обмеження самостійності дитини. Такі батьки, як правило, очікують беззаперечного послуху, часто вдаються до критики, акцентують увагу на помилках і невдачах.

З психологічної точки зору, подібний стиль може сприяти формуванню підвищеної тривожності, страху перед помилкою, емоційної скутості або внутрішнього протесту у дитини. Молодші школярі, які виховуються в таких умовах, часто відчують емоційний тиск і нестачу підтримки, що може негативно позначатися на їхньому психологічному благополуччі та самооцінці.

2. Індиферентний стиль (26%) – другий за поширеністю. Досить значна частина батьків демонструє байдужий або емоційно відсторонений тип взаємодії, коли увага до потреб дитини є недостатньою, а контакт із нею – поверхневим. Для цього стилю характерна низька емоційна залученість, відсутність чітких правил і зацікавленості у внутрішньому світі дитини.

Таке виховання створює ризики емоційної ізоляції, почуття самотності та невпевненості, що особливо чутливо для дітей молодшого шкільного віку, які потребують стабільного відчуття любові та прийняття. Індиферентний стиль може бути одним із чинників зниження рівня психологічного благополуччя і формування недовіри до світу дорослих.

3. Авторитетний стиль (23%) – конструктивна, але менш поширена стратегія. Позитивною тенденцією є наявність 23% батьків, які дотримуються авторитетного (демократичного) стилю виховання. Для них характерне поєднання вимогливості з емоційною підтримкою, повага до дитини як особистості, орієнтація на діалог і взаємну довіру.

Дослідження вказують, що саме такий стиль найбільше сприяє психологічному благополуччю молодших школярів, оскільки формує у них впевненість, внутрішню мотивацію, емоційну стабільність і позитивну самооцінку. Діти таких батьків краще адаптуються до навчальної діяльності, легше встановлюють соціальні контакти та демонструють вищий рівень емоційної зрілості.

4. Ліберальний стиль (12%) – мінімальний контроль і відсутність чітких меж. Невеликий відсоток батьків (12%) проявляють ліберальні тенденції, тобто схильність уникати жорсткого контролю, дозволяти дитині надмірну свободу дій. Хоча цей підхід ґрунтується на довірі, він може призводити до нестачі дисципліни, труднощів із дотриманням правил і формуванням відповідальності.

У дітей таких батьків часто спостерігається емоційна нестійкість, імпульсивність або схильність до демонстративної поведінки, що також може знижувати рівень їх психологічного благополуччя.

2.3. Емпіричне дослідження особливостей прояву тривожності у молодших школярів

Наступний етап емпіричного дослідження був спрямований на виявлення особливостей прояву тривожності серед дітей молодшого шкільного віку, що виступає важливим індикатором їхнього психологічного благополуччя. Для цього було використано опитувальник генералізованої тривожності GAD-7, який дозволяє оцінити інтенсивність тривожних переживань, рівень внутрішнього напруження, емоційної нестійкості та здатність дитини справлятися зі стресовими ситуаціями.

Застосування цієї методики обґрунтоване тим, що у молодшому шкільному віці тривожність є природною складовою емоційного розвитку, однак саме її рівень та характерні прояви можуть вказувати на порушення емоційної рівноваги або дисгармонію у взаєминах з оточенням. Високі показники тривожності зазвичай сигналізують про нестачу відчуття безпеки, труднощі у пристосуванні до шкільного середовища або емоційну напруженість у стосунках з батьками, що безпосередньо пов'язано зі стилем сімейного виховання.

Опитувальник GAD-7 є зручним інструментом для раннього виявлення емоційних труднощів. Він охоплює сім запитань, що відображають частоту таких симптомів, як надмірне занепокоєння, нервозність, труднощі з концентрацією уваги, розлади сну та фізіологічні ознаки напруги (прискорене серцебиття, втому, напруження м'язів тощо). У контексті роботи з дітьми молодшого шкільного віку ці прояви можна розглядати як показники внутрішнього стану, емоційної стабільності та рівня психологічного комфорту.

Таким чином, аналіз результатів опитувальника GAD-7 (див. рис. 2.3) дав змогу всебічно оцінити рівень тривожності дітей, простежити індивідуальні відмінності у їхньому емоційному стані, а також визначити

зв'язок між стилем батьківського виховання та психологічним благополуччям молодших школярів.

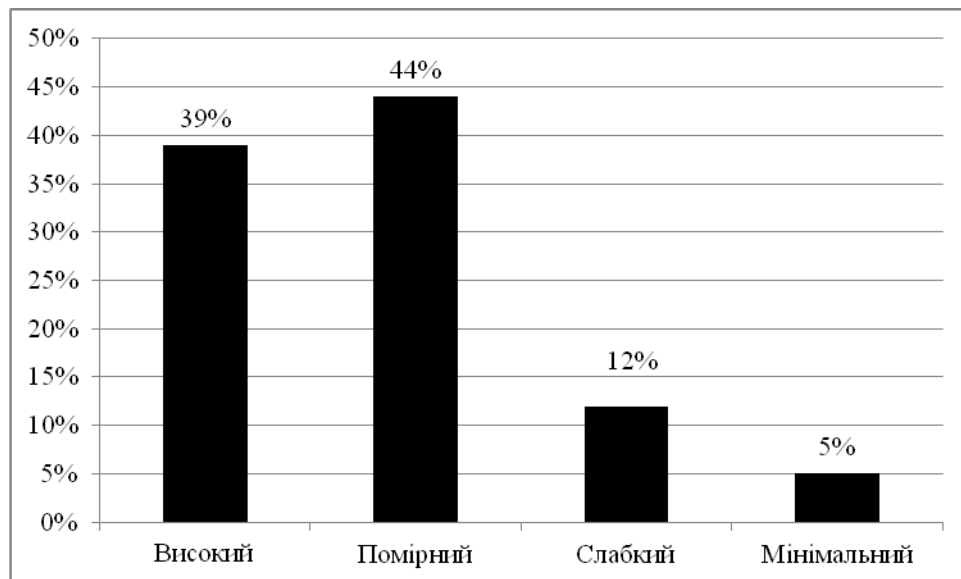

Рис. 2.3. Прояв тривожності серед молодших школярів (опитувальник GAD-7)

1. Домінування підвищених рівнів тривожності. Переважна більшість учасників дослідження (приблизно 83%) продемонстрували помірний або високий рівень тривожності. Це свідчить про виражене внутрішнє напруження, властиве сучасним дітям молодшого шкільного віку. Висока емоційна чутливість у поєднанні з низкою зовнішніх чинників – адаптацією до навчального процесу, зростанням вимог з боку дорослих, невизначеністю соціальної ситуації, а також загальним фоном стресу, спричиненим війною та змінами у способі життя – створюють передумови для емоційного виснаження та зниження почуття безпеки.

2. Високий рівень тривожності – 39%. У значної частини дітей (близько 39%) зафіксовано високий рівень тривожності, що може свідчити про психоемоційну перевантаженість, нестачу підтримки або надмірний контроль з боку дорослих. У цій категорії спостерігаються прояви напруження, часті переживання страху зробити помилку, надмірна залежність від оцінки

вчителя чи батьків. Такі діти схильні до самозвинувачення, уникають нових ситуацій і демонструють труднощі у соціальній взаємодії. Ці результати вказують на потребу в психологічному супроводі, спрямованому на зниження тривожності, розвиток упевненості у власних силах і формування позитивного ставлення до себе.

3. Помірна тривожність – 44%. Найчисельнішу групу становлять діти з помірним рівнем тривожності (44%). Для цього рівня характерне постійне занепокоєння, підвищена емоційна збудливість, труднощі з концентрацією уваги, часта втомлюваність. Подібний стан може бути наслідком суперечливого або непослідовного стилю батьківського виховання, коли дитина одночасно відчуває потребу у схваленні та страх покарання. Помірна тривожність у цьому віці може мати адаптивний характер, але за відсутності емоційної підтримки з боку дорослих вона здатна перейти у хронічну форму, що негативно впливає на навчальну мотивацію та загальне психологічне благополуччя.

4. Низький рівень тривожності – 5%. Лише 5% дітей показали низький або мінімальний рівень тривожності, що можна розглядати як позитивний показник емоційної стабільності. Такі діти зазвичай виховуються в атмосфері підтримки, прийняття та взаємоповаги. Вони мають адекватну самооцінку, легше долають труднощі й проявляють стійкість до стресових ситуацій. Однак навіть у цій групі не можна виключати приховані форми тривожності, які можуть залишатися непоміченими через адаптивні стратегії поведінки або специфіку самозвітування.

Наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення рівня тривожності серед дітей молодшого шкільного віку з використанням відповідної шкали оцінки тривожних станів (див. рис. 2.4). Метою цього етапу було отримати глибше розуміння емоційного стану молодших школярів, визначити рівень їхньої емоційної стабільності, психологічного благополуччя та особливості реагування на стресові чи нові життєві ситуації.

У молодшому шкільному віці тривожність є одним із найчутливіших показників психологічного комфорту дитини, оскільки саме в цей період відбувається активне формування почуття безпеки, довіри до світу та впевненості у власних силах. Тривожність може виявлятися у вигляді надмірного хвилювання перед навчальними завданнями, страху отримати погану оцінку, емоційної напруги у спілкуванні з однолітками або дорослими. Високий рівень тривожності часто відображає емоційне неблагополуччя у сімейній системі, зокрема наслідки жорсткого, непослідовного чи байдужого стилю виховання.

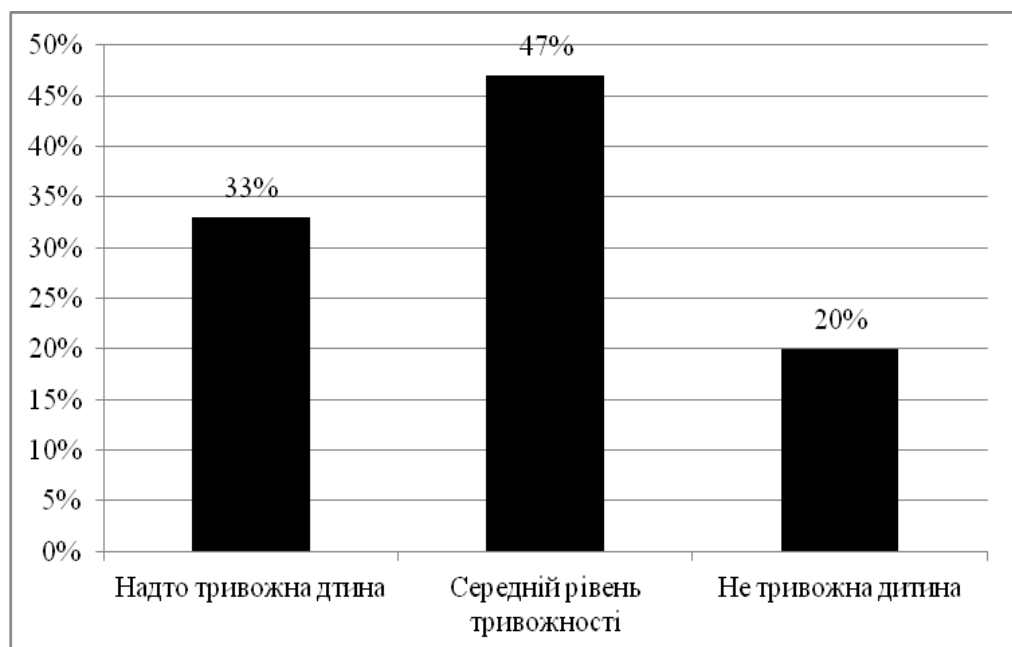

Рис. 2.4. Прояв тривожності серед молодших школярів (шкала тривожності)

Результати діагностики рівня тривожності серед дітей молодшого шкільного віку виявили досить високий рівень емоційної напруженості, що свідчить про наявність певних труднощів у сфері емоційного самопочуття та психологічного благополуччя. Цей вік є надзвичайно чутливим до впливу середовища, особливо сімейного, тому отримані показники можна

розглядати як індикатор якості взаємодії між дитиною та батьками, а також рівня емоційної підтримки з боку дорослих.

1. Високий рівень тривожності (33%). Третина дітей досліджуваної вибірки продемонструвала виражені тривожні прояви, що відображає їхню підвищену емоційну чутливість, схильність до надмірного занепокоєння та страху зробити помилку. Такі діти часто переживають через оцінку з боку вчителя або батьків, надмірно реагують на невдачі, уникають нових ситуацій.

Подібний рівень тривожності може бути наслідком авторитарного або непослідовного стилю виховання, коли дитина постійно очікує покарання чи критики. Також він може сигналізувати про недостатній рівень емоційного прийняття з боку батьків або надмірну опіку, яка обмежує самостійність і породжує відчуття безпорадності. Висока тривожність у цьому віці створює ризик формування заниженої самооцінки, труднощів у навчальній діяльності та соціальної адаптації.

2. Середній рівень тривожності (47%). Майже половина дітей має помірний рівень тривожності, який може вважатися адаптивним у межах вікової норми, проте вимагає уваги з боку дорослих. Для цієї групи характерне відчуття внутрішнього напруження, легка невпевненість, схильність хвилюватися перед відповідальними ситуаціями (контрольні роботи, спілкування з учителем тощо).

Такі прояви можуть бути реакцією на навчальні труднощі, зміну соціального оточення або підвищені очікування батьків. Якщо дорослі не надають належної підтримки, навіть помірний рівень тривожності може поступово перейти в хронічну форму, що негативно впливатиме на емоційне благополуччя дитини та її шкільну мотивацію.

3. Низький рівень тривожності (20%). Лише п'ята частина дітей показала низький рівень тривожності, що свідчить про сприятливий емоційний клімат у сім'ї та школі, наявність підтримки, довіри й прийняття. Такі діти, як правило, впевнені у собі, відкриті до спілкування, стійкі до невдач, легше долають труднощі та демонструють позитивне ставлення до навчання.

Їхній низький рівень тривожності можна розглядати як результат гармонійного стилю виховання, заснованого на доброзичливості, співпраці та повазі до особистості дитини.

2.4. Емпіричне дослідження впливу стилів батьківського виховання на рівень психологічного благополуччя молодших школярів

Для визначення впливу стилів батьківського виховання на психологічне благополуччя дітей молодшого шкільного віку було використано кореляційний аналіз за методом Спірмена. Цей непараметричний метод є оптимальним для обробки результатів психодіагностичних опитувальників, поданих у вигляді балів або рангових оцінок, і не потребує дотримання умов нормального розподілу вибірки.

Застосування коефіцієнта Спірмена дозволяє визначити ступінь і напрям взаємозв'язку між характеристиками сімейного виховання та рівнем тривожності дитини, яка у цьому дослідженні розглядається як індикатор її психологічного благополуччя. Такий аналіз допомагає з'ясувати, які стилі виховання сприяють емоційній стабільності молодших школярів, а які, навпаки, можуть провокувати підвищення тривожності та внутрішнього напруження.

Отже, використання методу Спірмена забезпечує об'єктивну оцінку впливу батьківських стратегій виховання на емоційний стан і психологічне благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Узагальнені результати кореляційного аналізу подано в таблиці 2.1.

Як ми можемо наглядно бачити, отримані дані підтверджують, що характер емоційної взаємодії між батьками і дитиною безпосередньо позначається на емоційному комфорті молодшого школяра.

Таблиця 2.1.

Результати кореляційного аналізу за Спірменом

Стили батьківського виховання	Статистичний показник	Тривога GAD7	Тривога (шкала тривожності)
Прийняття/не прийняття	r	,027	-,037
	Рівень значимості	,017	,831
Кооперація	r	,019	,077
	Рівень значимості	,482	,227
Симбіоз	r	,011	,003
	Рівень значимості	,201	,778
Контроль	r	,517*	,390*
	Рівень значимості	,001	,011
Ставлення до невдач	r	,501*	,011
	Рівень значимості	,002	,331
Індиферентний	r	,227	,001
	Рівень значимості	,103	,567
Авторитетний	r	0,021	0,001
	Рівень значимості	0,371	0,555
Ліберальний	r	0,033	0,001
	Рівень значимості	0,228	0,555
Авторитарний	r	0,49*	0,55*
	Рівень значимості	0,002	0,001

1. Зв'язок між контролем у вихованні та тривожністю. Найвиразніші кореляції виявлено між шкалою «Контроль» та показниками тривожності ($r = 0,517$; $p = 0,001$ за GAD-7 і $r = 0,390$; $p = 0,011$ за шкалою тривожності).

Це свідчить про пряму залежність між рівнем батьківського контролю і підвищенням дитячої тривожності: чим суворіше батьки регламентують поведінку дитини, тим вищою є її емоційна напруга. З психологічної точки зору, надмірний контроль супроводжується зниженням відчуття автономії, страхом зробити помилку, невпевненістю у власних силах. Такі діти часто орієнтуються на зовнішню оцінку, бояться

розчарувати дорослих, що створює внутрішній конфлікт між потребою у самостійності та страхом втратити схвалення.

Отже, жорсткі, авторитарні виховні впливи формують високий рівень ситуативної й особистісної тривожності, що у молодшому шкільному віці є показником емоційного неблагополуччя.

2. Ставлення до невдач і тривожність. Виявлено статистично значущий зв'язок між шкалою «Ставлення до невдач» і показниками GAD-7 ($r = 0,501$; $p = 0,002$).

Отримані результати демонструють, що негативне, критичне ставлення батьків до помилок дитини асоціюється з підвищенням її тривожності. Якщо невдачі сприймаються як провина або привід для покарання, дитина починає боятися експериментувати, втрачає віру у власні сили, уникає нових завдань.

Таке виховне середовище створює фон постійного емоційного напруження, знижує почуття безпеки та формує страх оцінки – один із ключових чинників дитячої тривожності. Навпаки, прийняття помилок як природної частини навчання є захисним фактором психологічного благополуччя.

3. Вплив авторитарного стилю виховання. Серед узагальнених стилів виховання статистично значущі кореляції спостерігаються між авторитарним стилем і тривожністю ($r = 0,49$; $p = 0,002$ за GAD-7; $r = 0,55$; $p = 0,001$ за шкалою тривожності).

Це свідчить, що авторитарна модель виховання, у якій домінують контроль, вимогливість і низький рівень емоційної підтримки, є одним із провідних чинників зростання дитячої тривожності.

Для таких родин характерна орієнтація на послух і дисципліну, а не на довіру та співпрацю. Діти з подібних сімей часто переживають хронічний страх покарання, почуття провини, невпевненість у власній цінності, що порушує їхнє психологічне благополуччя та емоційну стійкість.

4. Відсутність кореляцій між прийняттям, кооперацією, симбіозом і тривожністю. Показники за шкалами «Прийняття/неприйняття»,

«Кооперація» та «Симбіоз» не продемонстрували статистично значущих зв'язків із рівнем тривожності.

Це може свідчити, що сам факт емоційного прийняття або теплих відносин не завжди гарантує зниження тривожності, якщо водночас зберігаються надмірний контроль або страх покарання. Іншими словами, баланс між емоційною підтримкою і мірою автономії є визначальним чинником емоційного стану дитини.

5. Загальна інтерпретація результатів. Отримані дані дозволяють зробити висновок, що основними предикторами дитячої тривожності виступають жорсткий контроль і авторитарність у вихованні, а також критичне ставлення до невдач.

Такі виховні стратегії знижують відчуття безпеки, породжують страх втратити любов чи схвалення дорослого та перешкоджають формуванню позитивного образу «Я».

Натомість емоційна підтримка, довіра, послідовність вимог і надання дитині простору для самостійності створюють оптимальні умови для психологічного благополуччя – зниження рівня тривожності, підвищення впевненості, стабілізації емоційного стану.

Висновки до другого розділу

1. Результати дослідження вказують на переважання авторитарно-контрольних тенденцій при збереженні елементів емоційного тепла та співпраці. Більшість батьків виявляють щирий інтерес до дитини, але не завжди дозволяють їй достатньо автономії, що може створювати внутрішній конфлікт між потребою у підтримці та прагненням до самостійності. Така комбінація стилів виховання потенційно впливає на психологічне благополуччя дітей, проявляючись у підвищеній тривожності, залежності від оцінки дорослого й зниженні емоційної стабільності.

Отримані результати свідчать, що у більшості родин молодших школярів переважають авторитарні та індіферентні тенденції у вихованні, тоді як авторитетний стиль – найбільш продуктивний і підтримувальний – представлений меншою мірою. Це вказує на потребу у психолого-педагогічній просвіті батьків, спрямованій на розвиток навичок емоційно-чутливого, гнучкого та партнерського виховання.

2. Тривожність є значущим показником психологічного благополуччя молодших школярів, відображаючи рівень їх емоційної безпеки та якості сімейної взаємодії. Високі показники тривожності можуть бути наслідком жорстких, непослідовних або індіферентних стилів виховання, тоді як емоційна підтримка та авторитетний підхід батьків сприяють зниженню емоційного напруження.

Отримані дані засвідчують, що підвищена тривожність є характерною особливістю значної частини дітей молодшого шкільного віку, що вказує на емоційну вразливість і потребу в психологічній підтримці. Рівень тривожності у цьому віковому періоді можна розглядати як відображення якості сімейних відносин і стилю батьківського виховання: чим менше дитина відчуває прийняття, стабільності та емоційного тепла, тим вищою є її тривожність.

3. Математичний аналіз підтвердив, що стиль батьківського виховання має безпосередній вплив на психологічне благополуччя дітей молодшого шкільного віку, ключовим індикатором якого виступає рівень тривожності.

Отримані результати показали, що надмірний контроль, авторитарність і критичне ставлення до невдач пов'язані зі зростанням емоційної напруженості, страхом покарання та зниженням відчуття безпеки у дитини. Такі виховні стратегії створюють умови для формування високого рівня тривожності, що свідчить про порушення емоційного комфорту та зниження психологічного благополуччя.

Натомість помірний контроль, підтримка, прийняття й довіра формують у дитини почуття впевненості, емоційної стабільності та позитивного

самосприйняття. Таким чином, результати підтверджують, що батьківський стиль виховання є визначальним чинником формування емоційного стану і психологічного благополуччя молодших школярів.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІЯ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ

3.1. Програма тренінгу з розвитку та корекції дитячо-батьківських стосунків

Період молодшого шкільного віку є важливим етапом становлення особистості дитини. Саме в цей час активно формується її самооцінка, емоційна стійкість, здатність взаємодіяти з іншими та долати труднощі. Основа цього розвитку закладається в сім'ї, у щоденній взаємодії між батьками та дитиною. Стиль виховання – тобто спосіб, у який дорослий спілкується, ставить вимоги, підтримує та реагує на дитячу поведінку – безпосередньо впливає на психологічне благополуччя молодшого школяра.

Мета даного тренінгу – допомогти батькам усвідомити власний стиль виховання, побачити його сильні та вразливі сторони, навчитися емоційно підтримувати дитину, зберігаючи при цьому здорові межі. Тренінг сприяє розвитку емпатійності, відповідального ставлення до виховання та формуванню таких моделей взаємодії, які покращують самопочуття, впевненість та соціальні навички дитини.

Принципи організації дитячо-батьківських занять

1. Підготовка спеціального простору та добір відповідних матеріалів.
2. Заняття мають проводитися в комфортному, безпечному й спеціально облаштованому середовищі, яке відповідає віковим особливостям дітей. Важливо передбачити наочні матеріали, ігрові елементи, сенсорні об'єкти, що сприятимуть активній та залученій взаємодії.
3. Системність і регулярність зустрічей.
4. Робота має здійснюватися за сталою структурою, з визначеною частотою та приблизно однаковим складом учасників. Постійність допомагає дітям відчувати себе впевнено, знижує тривожність і формує відчуття довіри до групи.

5. Спільна участь дорослого та дитини.

6. Присутність батьків поряд із дитиною є обов'язковою умовою. Це не лише забезпечує підтримку малюка, а й створює можливість для зміцнення емоційного зв'язку та формування нових моделей взаємодії.

7. Добровільність участі.

8. Як діти, так і дорослі повинні брати участь у заняттях за власним бажанням. Примус знижує ефективність, тоді як добровільність створює умови для відкритості, щирості та внутрішньої мотивації.

9. Активність і свідоме залучення учасників.

10. Батьки та діти повинні бути не пасивними слухачами, а активними учасниками процесу. Спілкування, виконання завдань, обговорення та рефлексія сприяють глибшому засвоєнню нових знань, формуванню навичок і підвищенню якості взаємодії.

Принципи роботи ведучого групи

1. Повага до прав і свободи кожного учасника.

2. Ведучий повинен визнавати індивідуальний досвід кожної сім'ї, не нав'язувати оцінних суджень та забезпечувати рівність усіх учасників під час взаємодії.

3. Забезпечення фізичної та емоційної безпеки.

4. Організація заняття має враховувати можливі ризики, щоб уникнути травм як фізичних, так і психологічних. Ведучий контролює простір, діяльність учасників та стежить за тим, щоб вправи не викликали надмірної напруги чи дискомфорту.

5. Формування довірчої атмосфери.

6. Важливо створити умови, у яких учасники можуть відкрито говорити про свої переживання, труднощі й успіхи. Довіра сприяє глибшому усвідомленню батьками власного стилю виховання та бажаних змін.

7. Дотримання конфіденційності.

8. Уся інформація, висловлена учасниками під час занять, має залишатися в межах групи. Це правило дозволяє батькам відчувати себе в безпеці та сприяє більшій відвертості.

9. Психологічна підтримка та опора на ресурси батьків.

10. Ведучий не критикує та не вказує на «правильність» чи «неправильність» стилю виховання, а допомагає батькам побачити свої сильні сторони, внутрішні ресурси та можливості для розвитку. Основна роль фахівця – підтримувати, надихати та м'яко скеровувати учасників до позитивних змін.

Блок 1. Усвідомлення власного стилю виховання

Вправа «Мій стиль крізь очі дитини»

Мета: допомогти батькам подивитися на свою поведінку з позиції дитини.

Хід роботи:

1. Тренер роздає картки з фразами:
2. «Мої батьки дозволяють мені...»,
3. «Я боюся сказати батькам, якщо...»,
4. «Я люблю, коли мама/тато...»,
5. «Хотів(ла) б, щоб батьки...».
6. Учасники заповнюють картки, уявляючи себе своєю дитиною.
7. Обговорення:
8. Що стало несподіванкою? Чого не вистачає дитині?

Очікуваний результат: батьки починають помічати, як їхній стиль виглядає «зсередини» для дитини.

Вправа «Мій виховний компас»

Мета: визначити переважаючий стиль виховання (авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний).

Хід роботи:

1. Учасникам пропонують анкету з твердженнями про правила, дозволи, покарання, підтримку.

2. Після підрахунку балів батьки отримують коротку характеристику свого стилю.

3. Тренер пояснює сильні та слабкі сторони кожного стилю.

Очікуваний результат: батьки усвідомлюють, який стиль вони застосовують та як він впливає на дитину.

Блок 2. Емоційний контакт як основа благополуччя

Вправа «Мова любові моєї дитини»

Мета: показати, що дітям потрібні різні форми підтримки.

Хід роботи:

1. Тренер розповідає про «мови любові»: час разом, слова підтримки, дотики, подарунки, турбота.

2. Батьки відмічають, які прояви любить їхня дитина.

3. У парах учасники діляться способами, як вони можуть додати ці прояви у повсякденне життя.

Очікуваний результат: батьки розуміють, що емоційна теплота має різні форми та всі вони важливі.

Вправа «Стоп-кнопка емоційної реакції»

Мета: навчити батьків уповільнювати жорсткі чи імпульсивні реакції.

Хід роботи:

1. Тренер пропонує типові ситуації:

2. «Дитина не зробила уроки»,

3. «Дитина збрехала»,

4. «Дитина щось розбила».

5. Учасники записують свою звичну реакцію.

6. Потім опрацьовують альтернативу: «Як я можу відреагувати так, щоб дитина не відчула страх або сором, а відповідальність і підтримку?»

Очікуваний результат: розвиток навичок м'якого, але конструктивного виховання.

Вправа «Люблячі батьки»

Мета: створення досвіду емоційного обміну та усвідомлення власної батьківської позиції через рольову зміну.

Учасникам пропонується виконати роль батьків, а потім – помінятися з дітьми ролями. Спочатку дорослі виконують тішливі, підтримувальні дії, які символізують турботу, прийняття й тепло. Під спокійну музику вони обіймають дитину, гладять її по голові, руках і плечах, м'яко похитують. Після завершення музики ролі міняються: тепер дитина «підклеється» про дорослого.

Такий досвід дозволяє батькам краще відчувати, як їхня поведінка сприймається дитиною, а дітям – пережити нову роль, яка підсилює відчуття значущості та взаємності стосунків.

Після вправи проводиться обговорення пережитих ролей, відчуттів та нових відкриттів про себе й дитину.

Вправа «Мені подобається...»

Мета: налагодження позитивного діалогу та формування конструктивного емоційного зворотного зв'язку між дитиною та батьком/матір'ю.

Учасники сидять навпроти один одного та по черзі завершують фразу «Мені подобається, що ти...». Фокус робиться виключно на позитивних якостях і діях.

Вправа допомагає:

- актуалізувати теплі почуття;
- зменшити дистанцію;
- підвищити самооцінку дитини;
- сформувати довірливу та м'яку комунікацію.

Після завершення проводиться коротка рефлексія про те, які слова були найприємнішими та чому.

Вправа «Двоє з одним фломастером»

Мета: розвиток навичок співпраці, узгодженості дій та взаєморозуміння.

Пара «батько/мати – дитина» малює одну картинку одним фломастером, тримаючи його одночасно. Спілкуватися не дозволяється. Учасники можуть лише спостерігати за діями партнера та підлаштовуватися під них.

Це завдання допомагає усвідомити:

- як кожний із них реагує, коли неможливо повністю контролювати ситуацію;
- чи здатні вони зважати на темп і стиль іншого;
- як обирається спільна стратегія дій без слів.

Обговорення враховує питання:

1. Чи легко було працювати мовчки?
2. Як ви знаходили спільне рішення?
3. Як ви реагували на зміни в малюнку?

Вправа «Сліпий і поводитир»

Мета: розвиток довіри між дитиною й батьками, формування відчуття взаємної відповідальності й підтримки.

Дорослому зав'язують очі, а дитина стає «провідником»: обережно веде його по кімнаті, знайомить із предметами, допомагає орієнтуватися.

Для дитини це важливий досвід відчуття себе значущою та відповідальною фігурою, а для дорослого – можливість спиратися на дитину та довіряти їй.

Ця вправа охоплює різні канали взаємодії: тактильний, слуховий, зоровий (для дитини). Вона поглиблює розуміння один одного та зміцнює емоційний контакт.

Обговорення включає запитання:

- Як вам було в ролі «сліпого»?
- Чи відчували ви довіру до свого «провідника»?
- Які почуття виникли у дитини, коли вона відповідала за дорослого?

Блок 3. Межі та правила: як встановлювати їх без втрати довіри

Вправа «Три правила моєї сім'ї»

Мета: допомогти батькам створити зрозумілі, реалістичні та людяні правила для дитини.

Хід роботи:

1. Батьки формують список правил у своїй сім'ї.

2. Аналізують його за критеріями:

3. – чи всі правила чіткі?

4. – чи вони враховують вік дитини?

5. – чи не надто їх багато?

6. Тренер пропонує створити три ключові правила, які дитина точно зможе виконувати.

Очікуваний результат: здорові межі, які не пригнічують дитину.

Вправа «Наслідок, а не покарання»

Мета: навчити батьків обирати логічні наслідки замість каральних дій.

Хід роботи:

1. Тренер пояснює різницю між покаранням і природним/логічним наслідком.

2. Учасники працюють з прикладами:

3. – «Дитина розкидала речі...»

4. – «Дитина не виконала обіцянку...»

5. Кожен батько формує власну систему «м'якої дисципліни».

Очікуваний результат: батьки навчаються підтримувати дисципліну без приниження чи страху.

Вправа «Каракулі».

Мета: посилення емоційної єдності та спільності між батьками й дітьми, розвиток здатності бачити індивідуальність та творчість один одного.

Інструкція. На стіл викладається великий аркуш паперу, а батьки й діти розташовуються навколо нього. Кожен обирає фломастер свого кольору. Спочатку всі одночасно створюють хаотичні, довільні лінії. Потім аркуш «мандрує» по колу: кожен учасник намагається перетворити існуючі каракулі

на осмислені образи відповідно до власної фантазії. Процес завершується тоді, коли ніхто більше не має бажання щось додати.

Обговорення:

1. Які образи або сюжети побачили учасники?
2. Чи відображає малюнок емоційний стан або приховану динаміку сімейних стосунків?
3. Як кожен відчував себе у процесі спільного творення?

Ця вправа допомагає батькам і дітям побачити, як вони співпрацюють: чи підсилюють вони ідеї одне одного, чи суперечать їм, наскільки поважають внесок партнера.

Вправа «Чарівний камінь».

Мета: формування позитивного емоційного контакту, підвищення рівня взаємної підтримки та теплих батьківсько-дитячих стосунків.

Інструкція. Ведучий демонструє «чарівний камінь» і пояснює, що він ніби відкриває найкращі якості людини. Батько/мати передає камінь дитині зі словами:

«Я даю тобі чарівний камінь, тому що ти...»

Потім дитина передає камінь батькам за таким самим принципом. Обмін має відбутися не менше 10 разів, щоб кожен учасник отримав достатньо позитивного підкріплення.

Обговорення:

- Які слова були найбільш важливими?
- Що нового учасники дізналися про себе та одне про одного?
- Які почуття виникли під час отримання й передачі каменя?

Вправа розвиває емоційну чуйність і зменшує прояви критичного чи відстороненого стилю виховання.

Вправа «Узгоджені дії».

Мета: розвиток скоординованості дій, відчуття партнерства та взаємної підтримки між батьками та дітьми.

Інструкція:

Учасникам пропонується у парах продемонструвати різні рухові дії, що потребують узгодженості:

1. пиляння дров;
2. веслування у човні;
3. перемотування ниток;
4. перетягування каната;
5. передача кришталевої склянки;
6. парний танець.

Пари виконують завдання так, щоб рухи були синхронними, плавними й взаємоузгодженими.

Обговорення:

- Які дії виконувалися легко, а які складно?
- Хто брав ініціативу, а хто підлаштовувався?
- Як ця динаміка відображає стиль виховання в сім'ї?

Вправа дозволяє побачити: чи тяжіють батьки до контролю, чи дозволяють дитині ініціювати; чи є між ними співпраця або конкуренція.

Вправа «Неформальне спілкування»

Мета: розвиток навички змінювати виховну позицію, розуміти переживання дитини та формувати емпатійний стиль взаємодії.

Інструкція:

Група поділяється на дві ролі – «батьків» і «дітей».

- «Діти» вигадують невелику проблему, з якою хочуть звернутися до дорослого.

- «Батьки» отримують вказівку відповідати унікально: посилатися на зайнятість, втому, небажання слухати.

Після кількох хвилин рольової гри учасники змінюються ролями. Нові «батьки» отримують протилежну інструкцію: відповідати уважно, підтримувати, проявляти чуйність і відкритість.

Обговорення:

- Як відчувала себе дитина, коли її ігнорували?

- Що змінилося, коли дорослий став уважним і доступним?
- Як це співвідноситься зі стилем виховання в реальному житті?

Ця вправа ясно демонструє важливість емоційної присутності батьків та негативні наслідки відстороненості чи жорсткості.

Вправа «Сімейні заповіді».

Мета: посилення сімейної згуртованості, формування спільних цінностей та правил, що сприяють здоровому стилю виховання.

Інструкція:

Батьки й діти в парах складають список сімейних правил, традицій, заборон і цінностей, яких дотримується або хотіла б дотримуватися сім'я.

Після цього пари діляться своїми «заповідями» у колі.

Обговорення:

- Які правила є комфортними для всіх членів сім'ї?
- Які викликають суперечки або дискомфорт?
- Які можна змінити або сформулювати по-новому?

Блок 4. Погляд у майбутнє: як змінюється дитина поруч із дорослим, що підтримує

Вправа «Мій образ дитини через 5 років»

Мета: допомогти батькам побачити довготривалі наслідки свого стилю виховання.

Хід роботи:

1. Учасники описують, якою вони хочуть бачити свою дитину в підлітковому віці:

2. – впевненою?
3. – відповідальною?
4. – доброзичливою?
5. – самостійною?

6. Потім тренер ставить ключове питання:

7. «Чи підтримує ваш нинішній стиль виховання ці риси?»

Очікуваний результат: формування в батьків мотивації до змін.

Завершальне обговорення

Міні-вправа «Три кроки, які я зроблю вже завтра»

Батьки визначають конкретні дії, які готові застосувати у вихованні своєї дитини:

- більше слухати;
- запровадити чіткі правила;
- додати тепла;
- приймати емоції дитини;
- зберігати більше спокою у складних ситуаціях.

3.2. Рекомендації батькам, щодо формування у них навичок продуктивних стилів батьківського виховання

Період молодшого шкільного віку є особливо чутливим до стилю взаємодії між дорослими та дитиною. Саме в цей час формується базове уявлення дитини про себе, інших людей та світ, і стиль виховання стає для неї «емоційним фільтром», крізь який вона сприймає все, що з нею трапляється. Тому опанування батьками продуктивних стилів виховання – це не лише педагогічне завдання, а й важлива складова психологічного здоров'я дитини.

Наведені нижче рекомендації покликані допомогти батькам поступово переходити до більш збалансованого, чуйного та конструктивного стилю взаємодії з дітьми.

1. Формуйте емоційно теплий, підтримувальний контакт.

Що важливо робити:

1. щодня знаходити час для спокійного, невимушеного спілкування з дитиною;
2. помічати її емоції та називати їх («Ти зараз засмучений, я бачу, що тобі важко»);

3. проявляти щирий інтерес до її думок, переживань і маленьких подій дня;

4. частіше давати позитивний зворотний зв'язок, замінюючи критику підтримкою.

Чому це важливо. Емоційна теплота знижує дитячу тривожність, підсилює довіру до батьків і сприяє формуванню внутрішньої безпеки – фундаменту психологічного благополуччя.

2. Дотримуйтеся послідовності у вимогах та правилах.

Що допомагає:

1. встановити чіткі, зрозумілі для дитини правила поведінки;
2. пояснювати логіку правил, а не просто вимагати підкорення;
3. узгоджувати виховні дії між батьками, уникати суперечливих заборон.

Чому це необхідно. Сталість і передбачуваність дорослих створюють у дитини відчуття опори. Послідовний стиль виховання допомагає розвивати самоконтроль, внутрішню дисципліну та здатність приймати відповідальні рішення.

3. Уникайте надмірного контролю та жорстких методів впливу.

Як діяти продуктивніше:

1. замінювати накази та ультиматуми діалогом і поясненнями;
2. дозволяти дитині робити вибір там, де це можливо: «Ти хочеш почати з математики чи читання?»;

3. уникати публічного покарання, принижень або порівнянь з іншими дітьми.

Чому це важливо. Авторитарні методи формують тривожність, замкненість і внутрішній протест. Діти краще навчаються, коли відчувають справедливість і повагу.

4. Підтримуйте автономію і самостійність дитини.

Продуктивні дії:

1. давати можливість дитині виконувати завдання самостійно (навіть якщо вийде неідеально);

2. залучати її до прийняття побутових рішень;
3. підтримувати ініціативу, а не робити все замість неї.

Результат. Такі підходи сприяють розвитку впевненості, внутрішньої мотивації, відповідальності – ключових компонентів психологічного благополуччя молодшого школяра.

5. Використовуйте конструктивну, ненасильницьку комунікацію.

Спробуйте:

1. говорити про поведінку, а не про особистість («Мені не подобається, що ти кинув речі», замість «Ти неохайний»);
2. замінювати критику описом очікуваної поведінки;
3. активно слухати: повторити, уточнити, віддзеркалити емоцію дитини.

Чому це ефективно. Батьківське ставлення прямо формує дитячу самооцінку. Повага в діалозі навчає дитину поважати себе та інших.

6. Будуйте реалістичні очікування і не використовуйте дитину як носія власних нереалізованих мрій.

Важливі кроки:

1. прагнути розпізнати реальні здібності й інтереси дитини, а не нав'язувати власні;
2. уникати фраз типу: «Ти повинен бути найкращим», «Я в твоєму віці...»;
3. підтримувати процес, а не лише результат.

Чому це актуально. Надмірний тиск і завищені очікування є одними з найпоширеніших чинників дитячої тривожності та зниження психологічного благополуччя.

7. Підтримуйте емоційний діалог у родині.

Корисні практики:

1. щоденні короткі «ритуали спілкування»: обмін почуттями, розповідь про день, «сімейний круг» перед сном;
2. ведення спільного «щоденника радощів»;
3. обговорення сімейних традицій та планів.

Ефект. Дитина відчуває себе важливою та почутою, формується позитивна сімейна ідентичність.

8. Регулюйте власний емоційний стан.

Навички для батьків:

1. вчасно відпочивати, помічати свою втому та напругу;
2. використовувати техніки саморегуляції (дихальні вправи, пауза перед реакцією);
3. визнавати свої помилки, якщо емоції «переповнили».

Чому це критично. Психологічний стан дорослого – один з найінформативніших сигналів для дитини про те, чи є світ безпечним.

9. Залучайте дитину до співпраці, а не до підкорення.

Що може допомогти:

1. створення сімейних правил разом із дитиною;
2. розподіл відповідальності;
3. парні ігри й спільні рішення.

Чому це важливо:

Співпраця формує довіру, знижує конфліктність, сприяє розвитку соціальної компетентності.

10. Звертайтеся по підтримку, коли вона потрібна

Продуктивний стиль виховання не передбачає, що батьки повинні бути «ідеальними». Важливо помічати моменти, коли сім'я потребує консультації психолога, групової підтримки або освітніх ресурсів.

Висновки до третього розділу

Розроблений нами тренінг може допомогти батькам побачити власну роль у психологічному благополуччі дитини. Він дає можливість відчути себе не «правильними» чи «неправильними» батьками, а дорослими, які поступово навчаються розуміти дитину, бути поруч і створювати середовище, де дитина може рости впевненою, спокійною та щасливою.

Формування у батьків навичок продуктивних стилів виховання є визначальним чинником психологічного благополуччя молодших школярів. Тепло, послідовність і чуйність дорослих забезпечують дитині відчуття безпеки, підтримують розвиток впевненості, самостійності та здорової самооцінки. Навпаки, надмірний контроль, непослідовність або емоційна холодність створюють ризики тривожності та емоційної нестабільності.

Готовність батьків удосконалювати власні комунікативні й виховні навички, підтримувати діалог та поважати індивідуальність дитини є важливою умовою її гармонійного розвитку. Продуктивні стилі виховання стають основою емоційно здорової та стійкої особистості молодшого школяра.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження ми зробили наступні висновки:

1. Стиль батьківського виховання є одним із провідних чинників особистісного становлення дитини. Варіації стилів – авторитетний, авторитарний, ліберальний, індиферентний та їхні проміжні типи – визначають рівень емоційної підтримки, ступінь контролю, вимогливість і автономію, яку надають батьки. Від цих параметрів залежить формування самооцінки, соціальної компетентності, емоційної стійкості та психологічного благополуччя молодшого школяра.

2. Молодший шкільний вік (6–10 років) – це динамічний період інтенсивних когнітивних, емоційних і соціальних змін. Дитина переходить до нової провідної діяльності – навчання, що потребує розвитку саморегуляції, зосередженості, відповідальності та вміння взаємодіяти з дорослими. З одного боку, це стимулює пізнавальну активність, а з іншого – підвищує емоційну чутливість і вразливість. Саме в цей період особливо відчутним є вплив сімейного середовища: стиль виховання, міра підтримки та довіри визначають, наскільки дитина відчуває себе захищеною, прийнятою і впевненою у своїх силах. Доброзичливе, послідовне виховання сприяє емоційній стійкості та гармонійному розвитку, тоді як надмірна вимогливість або байдужість можуть провокувати тривожність і труднощі адаптації.

3. Сімейне середовище виступає центральним фактором формування психологічного благополуччя молодшого школяра. Емоційна стабільність родини, підтримка, чуйність і передбачуваність батьків сприяють розвитку довіри, самооцінки та соціальної впевненості дитини. Натомість надмірний контроль, жорсткість або емоційна дистанція можуть призводити до тривожності, невпевненості та дезадаптації. Отже, стиль виховання виконує подвійну роль – може бути як ресурсом розвитку, так і чинником ризику. Найсприятливішим для психологічного благополуччя є авторитетний (демократичний) стиль, що поєднує любов і вимогливість, емоційну

підтримку і поступове формування самостійності, тоді як авторитарність, гіперопіка чи індиферентність підвищують ризики емоційної нестабільності й тривожності у дітей.

4. Стиль батьківського виховання відіграє ключову роль у формуванні психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку, визначаючи рівень їхньої емоційної стабільності, впевненості та здатності до саморегуляції.

Виявлено, що у більшості родин спостерігається поєднання авторитарно-контрольних тенденцій з елементами емоційного тепла, що створює певну суперечність між бажанням батьків підтримувати дитину і схильністю до надмірного контролю. Така комбінація часто призводить до підвищення тривожності, залежності від зовнішньої оцінки та зниження внутрішнього відчуття безпеки.

5. Підтверджено, що тривожність є чутливим індикатором психологічного благополуччя молодшого школяра. Вона відображає якість сімейної взаємодії та емоційного клімату: жорсткі, непослідовні або індиферентні стилі виховання спричиняють підвищену тривожність, тоді як підтримувальний, авторитетний стиль сприяє гармонійному емоційному розвитку.

Таким чином, авторитарність, надмірний контроль і критичне ставлення до помилок виступають чинниками ризику для психологічного благополуччя дитини, тоді як прийняття, довіра, емоційна підтримка й помірні вимогливість створюють умови для формування впевненості, емоційної рівноваги та позитивного самоприйняття.

6. Кореляційний аналіз підтвердив гіпотезу про те, що стиль батьківського виховання є одним із ключових чинників формування психологічного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, авторитарні й контролюючі стратегії виховання підвищують рівень тривожності, тоді як прийняття, підтримка та помірний контроль створюють

сприятливе емоційне середовище, у якому дитина почувається захищеною, впевненою та психологічно стабільною.

7. Розроблений тренінг спрямований на те, щоб допомогти батькам усвідомити власний вплив на психологічне благополуччя дитини та навчитися створювати підтримувальне, емоційно безпечне середовище для її розвитку. Він покликаний не оцінювати батьків як «правильних» чи «помилкових», а сприяти розумінню, що виховання – це процес взаємного зростання, у якому дорослий вчиться краще бачити, чути й розуміти свою дитину.

Формування у батьків навичок продуктивних стилів виховання є ключовою умовою емоційного та психологічного благополуччя молодшого школяра. Саме тепло, послідовність і чуйність з боку дорослих забезпечують дитині почуття безпеки, формують упевненість у собі, самостійність і позитивну самооцінку. Натомість надмірний контроль, байдужість або непослідовність створюють ризики емоційної напруженості, тривожності та внутрішнього дискомфорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва І. М. Актуалізація суб'єктного досвіду учнів як компонент особистісно-розвивальної освіти. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / за ред. академіка С. Д. Максименка. Київ: Главник, 2009. 135 с.
2. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах / упоряд. Т. Червонна. Київ : Шкільний світ, 2008. 128 с.
3. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. К. : Міленіум. 2006. № 29. С. 78-82.
4. Бараннік В. А. Психодіагностика та психокорекція агресивності й тривожності : навч. посіб. Київ : КиМУ, 2008. 243 с.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 92 с.
6. Березовська Л. І., Смоляк М. А. Психологічні особливості адаптації школярів до навчання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. №4 (41). С. 162-167.
7. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтовний підхід: Теоретико-технологічні засади : навч.-метод. Видання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
8. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посібн.. Київ : Академія, 2009. 248 с.
9. Бойчук В. Шкільна дезадаптація учнів 5-х класів. *Психолог*. 2008. № 35. С. 3-12.
10. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. К. : МАУП, 2001. 96 с.
11. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: вид. «Еллада», 2012. 608 с.
12. Боротюк М., Кульчицька Анна. Особливості прояву деструктивної поведінки у школярів різного віку. *Психогенеза особистості: норма і девіація : збірник наукових статей і тез*. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024 С. 11-16

13. Варій, М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
14. Варава Л. А. Аналіз проблеми категорії «переживання» і компоненти дослідження. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 39. С. 48–56.
15. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. [3-тє вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
16. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 592 с.
17. Вереніч Н. Особливості тривожності сучасних підлітків. *Психолог*. 2004. №23-24. С. 41-42.
18. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. 2-ге вид.: Навч. посіб., К.: Центр учбової літератури, 2010. С. 53-58.
19. Винославська О. В. Психологія: навч. посібник. К.: ІНКОС, 2009. 390 с.
20. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник [Текст]: О. В. Скрипченко, А. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін., К.: Просвіта, 2001. 416 с.
21. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.. 2-е вид. Київ : Каравела, 2009. 399 с
22. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І.Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2010. Вип. 10. С.120-128.
23. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка*. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2010. Вип. 10. С.120-128.
24. Галієва О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». *Психологія та соціальна робота*. 2019. №24, 1(49). С. 32-48.

25. Галієва О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». *Психологія та соціальна робота*. 2019. №24, 1(49). С. 32-48.
26. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 464 с.
27. Гапон Н. П. Соціальна психологія: навч. посібник. Львів, 2018. 366 с.
28. Гейко Є. В., Завацька Н. Є. Соціальна адаптованість дитини у структурі цілісності її особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2019. № 3 (2). С. 234–242.
29. Головінський І. З. Особистість: розвиток, теорії та виміри. [Текст]: К.: Аконт, 2005. 128 с.
30. Гончаренко Г. Т. Психічне здоров'я дитини: посібник. К., 2018. 112 с.
31. Гончаренко Н. Вплив родинного виховання на розвиток дитини. *Психолог*. 2018. № 46-47. С. 13-14.
32. Гордєєва А. Тривожність молодших школярів у процесі адаптації до школи : шляхи та методи психокорекції. *Психолог*. 2009. №14. квітень. С. 1-24.
33. Гордєєва Ж. В. Розвиток регулятивної функції самооцінки у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2007. 21 с.
34. Гордієнко Д. О., Коваленко В. В. Вплив анімаційних фільмів на рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку. *Вісник ДНУ. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 18. Т. 20. № 9/1. С. 57–65.
35. Гордова О. В. Психологічні аспекти вираження переживань першокласників в контексті проблеми шкільної адаптації. 2008. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8761/1/16.pdf> (дата звернення: 21.09.2024).
36. Гуд Г. О. Динаміка вираженості негативних переживань в учнів молодшого шкільного віку. Особистість у сучасному просторі: матеріали наукового круглого столу (Київ, 7 грудня 2018). Київ, 2018.

37. Гуд Г. О. Негативні переживання дітей молодшого шкільного віку: психодіагностичний контекст досліджень. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ; Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2018. Том IX. З. Вип. 11. С. 381–393.

38. Гуд Г. О. Негативні переживання дітьми молодшого шкільного віку, зумовлені соціальними чинниками. Психологія людини: свідомість та реальність: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 30–31 жовтня 2018). Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2018. С. 44–47.

39. Гуд Г. О. Особливості розвитку негативних переживань у молодшому шкільному віці. *Психологічний часопис. Інститут психології імені Г. Костюка НАПН України*. 2019. Т. 5. №4. С.38–52.

40. Гуд Г. О. Психологічна характеристика негативних переживань дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 14–15 вересня 2018). Одеса: Букаєв В. В., 2018. С. 129–133.

41. Гуд Г. О. Психологічні особливості формування толерантності до негативних переживань у молодших школярів. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць / гол. ред. колег. Н. Є. Завацька. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2020. № 1 (51). С. 62–81.

42. Гуд Г. О. Психолого-педагогічні засоби профілактики та корекції негативних переживань молодших школярів. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ; Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2019. Том IX. Вип. 12. С. 83–96.

43. Гуд Г. О. Рівнева диференціація прояву тривожності у молодших школярів: емпіричний аспект дослідження. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. Том XII. Вип. 25. С. 64–76.

44. Гуд Г. О. Структурно-компонентна модель негативних переживань у молодшому шкільному віці. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць. Львів Кельце, 2017. Вип.1. 401-404.
45. Денисенко А.О. Батьківська любов як один з ведучих чинників у процесі виховання. *Наука і освіта. Проект професора С.М. Симоненко «Когнітивні процеси та творчість»*. Одеса. 2017. № 1-2. С. 7-10.
46. Дзюбенко О. А. Психологічні особливості адаптації молодших підлітків до навчання в основній школі : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2012. 19 с.
47. Дзюбко Л. В Психологічні проблеми переходу учнів з молодшої до основної школи. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка; Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 10. С. 911–922.
48. Драган А. Розвиток міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2015. № 1 (48). С. 117–120.
49. Завадська Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2018. 240 с.
50. Загальна психологія. За ред. С. Д. Максименко. Вінниця : Нова Книга, 2017. 704 с.
51. Залеська О. Діти в умовах травматичної кризи. *Психолог: всеукраїнська газета для психологів, учителів, соціальних педагогів*. 2015. № 11–12. С. 35–38.
52. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. Вісник Львівського університету. *Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 72–78.
53. Ілляшенко Т. Чому діти агресивні? *Початкова школа*. 2019. № 7. С. 15–18.

54. Ілляшенко Т. Щоб оцінка перестала бути каральною (Читаючи проект реформи початкової школи). *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 3–6.
55. Казаннікова О.В. Особливості проявів тривожності в молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2014. Вип. 1 (1). С. 176-180.
56. Капустюк О. М. Аналіз і концептуалізація зарубіжного досвіду щодо ролі та місця батьків в освітньому процесі. *Збірник наукових робіт Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 29. С. 50-57.
57. Козубовський Р. В. Девіантна поведінка неповнолітніх як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2014. Вип. 31. С. 74-76.
58. Поліщук, В. М., Ільїна, Н. М., Поліщук, С. А. та ін. Психологія сім'ї : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2009. 282 с.
59. Практична психологія у сучасному вимірі: XVI Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та науковців: тези доповідей, Дніпро, 22 квітня 2025 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2025. – 230 с.
60. Федоренко Р. П., Мушкевич М. І. та ін. Психологія молодшої сім'ї : монографія (2-ге вид., допов. та змін.). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 392 с.
61. Jeynes W. H. The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: a meta-analysis. *Urban Education*. 2007. № 45. P. 82–110.
62. Rumberger R. W., Ghatak R., Poulos G., Ritter P.L., Dornbusch S. M. Family influences on dropout behavior in one California high school. *Sociology of Education*. 1990. № 63(4). P. 283–299.

Звіт подібності

Метадані

Назва організації

Melitopol State Pedagogical University named after V.Khmelnyskyi

Заголовок

Башенко_магістерська робота

Автор Науковий керівник / Експерт

БашенкоОлександр Непша

підрозділ

Melitopol State Pedagogical University named after V.Khmelnyskyi

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

11670
Кількість слів

91353
Кількість символів